

kleio

Tijdschrift van de vereniging
van docenten in geschiedenis
en staatsinrichting in Nederland
(VGN)

37e jaargang nr. 8 oktober

1996

met o.a. de uitslagen
van de vbo/mavo-enquete, een artikel
over de Duitse buitenlandse politiek kort
na 1918 en informatie over boeken en lesmateriaal

Algemeen Bestuur

Mw. H. Budé-Janssens, voorzitter (externe en buitenlandse contacten, Platform VVVO, CITO/CEVO, inter-commissie, publiciteit), Patrijslaan 12a, 2261 ED Leidschendam. Tel. 070-32 77 923. Fax. 070-3201298

Mw. M.E. Hielkema vice-voorzitter (didactiviteiten, lerarenopleidingen ULO, contacten met historische verenigingen, nascholing, omgevings-geschiedenis), Titiaanstraat 34', 1077 RJ Amsterdam. Tel. 020-66 44 060.

H. Buskop, 1e secretaris (externe correspondentie, pabo en Cliomatica), Sportlaan 370, 2566 LP Den Haag. Tel. 070-3648946. Werk: 070-3867272 Fax: 070-3877275

Mw. E. Marrenga 2e secretaris (interne correspondentie, vrouwengeschiedenis en havo/vwo), Lange Leidse-dwarsstraat 212', 1017 NR Amsterdam. Tel. 020-62 77 126.

J. Schopman, Penningmeester (financiën, ledenwerving, lerarenopleiding HBO, OAC, contacten Kleio, Tweede Fase), Jozef Israëlsstraat 58, 6521 MZ Nijmegen. Tel. 024-32 24 769.

H. Kurstjens (vbo/mavo), Nijenkamp 13, 6651 HG Druten. Tel. (privé) 0487-51 31 19.

Mw. J.M.L. van Bakkum, (volwasseneneducatie, beroepsonderwijs), Molvense erven 102, 5672 HN Nuenen. Tel. 040-28 34 364.

L. Janssen, (bavo) Ananasstraat 1, 6543 ZH Nijmegen. Tel. 024-3786877.

U kunt zich opgeven als lid van de VGN bij de administratie Vreeswijkstraat 329, 2546 AK Den Haag. Wilt u daarbij aangeven tot welke categorie van leraren u behoort en op welk schooltype u werkzaam bent.

Voor 1996 bedragen de contributies:

Bij bezoldiging tot en met HOS-schaal 10 f 95,-
Bij bezoldiging vanaf HOS-schaal 11 f 115,-
VBO/MAVO-docent met drie of meer vakken f 65,-
Bij minder dan 16 uur f 80,-
Kennismakingslidmaatschap (alleen voor studenten) f 45,-
Buitengewone leden (zij die niet meer in het onderwijs werkzaam zijn) f 85,-
Partnerlidmaatschap f 140,-

Alle leden van de VGN hebben een abonnement op Kleio.

Niet-leden kunnen zich abonneren, maar reglementair komen alleen diegenen in aanmerking voor een abonnement zonder lidmaatschap, die niet werkzaam zijn als docent. Over uitzonderingen beslist het bestuur.

Voor 1996 kost een abonnement:

Binnenland	f 100,-
Buitenland, binnen Europa	f 125,-
Buitenland, buiten Europa (luchtpost)	f 135,-
Losse nummers	f 10,-

In Kleio kan geadverteerd worden.

Prijzen:
1 pagina f 410,-
1/2 pagina f 325,-
1/4 pagina f 225,-

Voor informatie over andere formaten en inleverdata van de opnamemodellen kunt u zich wenden tot de eind-redacteur.

VGN-giro: 128701 t.n.v. Penningmeester VGN, Den Haag.

Redactie

W.G.J. Rongen, voorzitter, Antillen 4, 3524 EZ Utrecht. Tel. 030-28 92 580.
R.P. Slotboom, secretaris, Walcheren 137, 3524 ZS Utrecht. Tel. 030-28 95 982.
B. Engbers, Louise Kerlinghof 8, 3571 TR Utrecht. Tel. 030-2724010.
J.L.G. van Oudheusden, Massenetstraat 21, 5144 WP Waalwijk. Tel. 0416-33 74 30.
H.S.J. Jansen, Hatertseweg 463, 6533 GH Nijmegen. Tel. 024-35 53 484.
Mw. C. van Boxtel, Evievel 6, 5422 AK Gemert. Tel. 0492-36 11 36.
J. Trippensee, Vesuvius 74, 3524 WX Utrecht. Tel. 030-2800543.
Mw. J. de Jong, Binnen Walevest 34, 3311 AB Dordrecht. Tel. 078-6147700.
H. Oattes, Roerdomp 80, 3641 TK Mijdrecht. Tel. 0297-281197.

Mw. T. Bogaerts-Stoopman, eindredactie, Omloop-West 9, 3402 XM IJsselstein. Tel. 030-68 83 576 Fax 030-68 88 459

Wilt u artikelen voor Kleio toesturen aan de secretaris van de redactie. Berichten voor de Kleiokrante, actualiteiten, mededelingen van commissies, aankondigingen en brieven kunnen rechtstreeks naar de eindredacteur.

Twee boeken met een historische achtergrond zijn genomineerd voor de AKO-prijs: *Bolland, een historische biografie* van Willem Otterspeer en *Maerlants Wereld* van Frits van Oostrom. Dat is goed nieuws, want er kan nooit voldoende aandacht voor geschiedenis zijn, nietwaar?

Voor de redactie was het nieuws des te prettiger omdat kort na de bekendmaking van de nominaties het septembernummer uitkwam waarin een uitgebreid interview met Frits van Oostrom was opgenomen. Als redactie probeer je immers actueel te zijn en de ontwikkelingen in ons vak zo goed mogelijk te volgen. We zijn ons ervan bewust dat we daarin niet altijd slagen, maar we blijven het proberen.

Nu moet u niet denken, dat Jos Trippensee meteen naar het Archeon trok, toen hij van de problemen daar vernam. Dat bezoek heeft al langer geleden plaats gevonden. We proberen namelijk ook te plannen.

In die planning staat dat het november/decembernummer, haast traditioneel inmiddels, gewijd zal zijn aan het CE-onderwerp dat dit jaar voor het eerst geëxamineerd wordt, 'Nederland 1780-1830'. Het wordt een dubbelnummer met artikelen over aspecten van de stofomschrijving en een los leerlingenkatern met allerlei bronnen, dat wordt uitgegeven in samenwerking met het Algemeen Rijks Archief in Den Haag.

In dit nummer van KLEIO treft u een artikel aan over de Duitse buitenlandse politiek na de vrede van Versailles, de uitwerking van de vbo/mavo-enquête die in het voorjaar werd gehouden en bijdragen over boeken, die op school van pas kunnen komen, romans van Pat Barker over WO I, het leerlingenboekje over Peter de Grote uitgegeven in het kader van het herdenkingsjaar en als Boek van de Maand twee publicaties, een over Floris V en een over Holland in de Middeleeuwen.

Wim Rongen

In dit nummer

"PERHAPS IT WOULD GEE-UP BETTER IF WE LET IT TOUCH EARTH"

4 Doodse stilte of hels kabaal? De vbo/mavo-enquete - Edward Schenk

Samen met het aprilnummer van KLEIO werd een vragenlijst verzonden van de Commissie Vbo/Mavo. Nu de antwoorden daarop verwerkt zijn - er reageerden 66 mensen - is er wat meer inzicht in de behoeften van het vbo/mavo-veld. Er blijkt voor de commissie heel wat te doen.

8 De zoekende jaren. De buitenlandse politiek van de Weimar-republiek 1918-1923 - A.A. de Landtsheer

De vrede van Versailles kwam voor Duitsland neer op een bijna onvoorwaardelijke overgave. De buitenlandse politiek in de jaren onmiddellijk na de oorlog was er dan ook op gericht de gevolgen daarvan zo dragelijk mogelijk te maken. Pas toen tegenwerking eigenlijk niets bleek op te leveren, kregen voorstanders van samenwerking met de overwinnaars de overhand.

15 Verdwaald in niemansland - Frans Groot

Bespreking van *Niemandsland, Het oog in de deur en Weg der geesten* door Pat Barker.

18 Museumnieuws. Archeon - Jos Trippenzee

20 Peter de Grote en West-Europa - Bart Engbers, Jos Trippenzee en Tineke Bogaerts

Kleiogesprek met Andrej Joerganov, Arno Langeler en Jan van Miert over het lesmateriaal dat speciaal in het kader van het Peter de Grote Jaar voor Nederlandse derde klassers en hun Russische leeftijdgenoten werd gemaakt.

24 Moord in Holland - Tom Hage

Bespreking van de boeken van Jan Willem Verkaik, *De moord op graaf Floris V* en van Ronald de Graaf, *Oorlog om Holland 1000-1375*.

En verder:

28 In 't kort en recensies

33 Kleiokrant

Op de omslag: portret van Tsaar Peter de Grote genomen van de ets 'De slag bij Poltava' (1709) gemaakt door Aleksej Zoebov en Pieter Picaert. De ets is te zien op de tentoonstelling Peter de Grote en Holland in het Amsterdams Historisch Museum vanaf 17 december (Zie ook het artikel Peter de Grote en West-Europa).

Doodse stilte of hels kabaal?

De enorme hoeveelheid werk die het vorige schooljaar op de Commissie Vbo/Mavo afkwam, deed in toenemende mate de vraag opkomen namens wie en voor wie wij dit allemaal doen. De aandacht voor het Vbo/Mavo wordt binnen de VGN inmiddels duidelijk groter, getuige de Huib de Ruyterprijs die dit jaar naar vier actieve docenten uit ons veld ging. Toch bestond bij de commissie het bange vermoeden dat het werk werd gedaan voor

blijven bij de werkzaamheden van de commissie. Daarmee is het nut van de enquête al meteen bewezen: de Commissie Vbo/Mavo voorziet een grote groep VGN-leden van bruikbare informatie en mag op meer steun rekenen dan gehoopt. Docenten geschiedenis & staatsinrichting in het Vbo/Mavo-gebied zijn niet onzichtbaar en niet louter consumptief.

Dit steekt de commissie een hart onder de riem en levert hopelijk de energie om de enorme bergen werk die er nog verzet moeten worden, met nieuw elan aan te pakken.

Als er één conclusie is die torenhoog boven alle andere uitsteekt, dan is het wel dat het Vbo/Mavo een beroeps-groep herbergt die zeer pragmatisch is ingesteld en die enorme behoefte heeft aan praktische informatie, welke direct gebruikt kan worden. Dit is uiteraard een open deur, die we toch nog graag even intrappen met een citaat van een respondent als antwoord op de vraag

welke informatie hij het liefst zou willen ontvangen: *"Alle informatie is welkom. In deze drukke tijden (onverantwoorde werkdruk) ben ik niet meer van plan zelf 't ei van Columbus uit te vinden."*

Opmerkelijk is hierbij dat deze respondent tot de helft behoorde die in het geheel niet benaderd wenst te worden.

De verdere conclusies bewaren we tot het eind. In dit artikel bespreken we eerst de uitkomsten van de enquête om vervolgens consequenties en (onze) conclusies te trekken.

Namens de Commissie Vbo/Mavo,
Edward Schenk

Leden van de
Commissie Vbo/Mavo.

een onbereikbare en zwijgende meerderheid, die voornamelijk (vooral door tijdgebrek vanwege meerdere bevoegdheden) consumptief was ingesteld. Zo ontstond het idee voor een enquête onder onze doelgroep met als voornaamste bedoeling een beeld te krijgen van de Vbo/Mavo-docenten binnen (maar ook buiten) de VGN en daaraan gekoppeld een poging die doelgroep te mobiliseren.

De enquête ging als inlegvel mee met het aprilnummer 1996 van KLEIO en de respons erop was boven iedere verwachting. Het totaal aantal inzenders was 66 hetgeen weliswaar net 3% is van het totaal aantal VGN-leden, maar de helft van de inzenders gaf aan meer betrokken te willen

KLEIO

nummer 8/96
pagina's 4 en 5

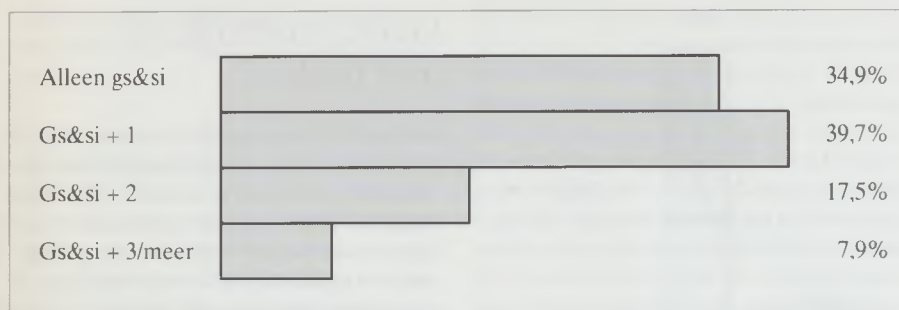

Diagram 1, aantal vakken waarin respondenten les geven.

Alleen al aan de schoolnamen is de fusiegolf in het voortgezet onderwijs te zien; veel inzenders werken op een 'lokatie' van een 'college' met de meest onoriginele namen (Penta, Scala, Atlas, enzovoort).

De denominatie in geloof is in de enquête niet nagevraagd en aan de hand van de schoolnamen (OSG, CSG) valt daar te weinig hard cijfermateriaal aan te ontleenen. Hetzelfde geldt voor de samenstelling van de verschillende scholengemeenschappen. Niet van alle scholen is bekend of ze breed of smal zijn.

Er zijn tien inzenders die op een zelfstandige Mavo-school lesgeven, die bestaan dus nog. Daarnaast werken vier inzenders op een Vso-school of een Vso/Lom-combinatie en één iemand op een mytylschool.

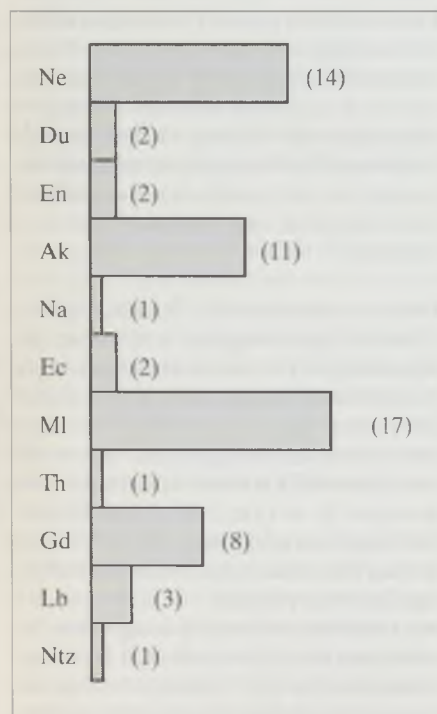

Diagram 2, Vakken die respondenten naast gs&si geven, tussen haakjes het aantal personen.

Slechts drie inzenders hebben aangegeven op meer dan één school les te geven.

Vakkencombinaties

Ruim een kwart van de inzenders geeft in drie of zelfs meer vakken les; van hen weet de helft niet dat de VGN voor hen een gereduceerd tarief hanteert. In z'n totaliteit weet maar liefst 44% dat trouwens niet, maar voor de meesten van hen is dat ook minder van belang omdat zij alleen maar lesgeven in geschiedenis & staatsinrichting. Of de inzenders met drie of meer vakken, die wel van het gereduceerde tarief afweten, daarvan ook genieten, kon niet zo snel worden achterhaald.

In de combinaties scoort maatschappijleer het hoogst, gevolgd door Nederlands, aardrijkskunde en godsdienst.

Opmerkelijk is dat combinaties met Frans, wis- en scheikunde, biologie en verzorging niet voorkwamen; elk ander vak wordt wel eens genoemd, tot audiovisuele vorming, NT2 en ivio-vakken aan toe. De muze der geschiedenis heeft rijke broeders en zusters!

Lidmaatschap

Er waren toch nog zeven inzenders geen lid van de VGN; de reden is bij vier van hen dat de school al een abonnement op KLEIO heeft, één persoon is als directielid al lid van de VVO, één persoon vindt de vereniging te duur en één persoon werd meteen lid na via de enquête het kortingstarief te hebben ontdekt.

Opmerkelijk is dat drie van deze niet-leden bij vraag 3 aankruisen dat ze van de Commissie Vbo/Mavo verwachten dat die hen op bestuurlijk niveau vertegenwoordigt. Ook verder hebben deze niet-leden opmerkelijk veel noten op hun zang maar de eerlijkheid gebiedt erbij te zeggen dat twee van hen hun diensten aanbieden aan de commissie en dus ook lid willen worden van de VGN.

Op vraag 2a, waarom men lid was geworden van de VGN, antwoordden de meeste inzenders vanwege de informatie in KLEIO en/of voor de belangenbehartiging. Ook de vakinhoudelijke conferenties werden veel genoemd en enkelen zitten in de vereniging voor de onderlinge contacten. Eén persoon is lid geworden "sinds ik teruggekeerd ben van Curaçao", hetgeen voor ons een wereld aan associaties oproep.

Overigens leverde deze vraag zowel de VGN als de commissie veel complimenten op.

Wat verwacht men?

De verwachtingen van de inzenders (de vragen 3 en 4) zijn hooggespannen. Informatievoorziening scoorde maar liefst 60x, gevolgd door deskundigheidsbevordering (48x), vertegenwoordiging op bestuurlijk niveau (45x) en de organisatie van regionale CE-besprekingen (42x).

Met name betreffende de genoemde deskundigheidsbevordering weten de commissieleden niet goed hoe ze dat anders dan met informatie kunnen inlossen. We zullen deze informatie voorleggen aan de Didactiekcommissie en vragen dit antwoord te vertalen in concrete suggesties dienaangaande.

Twaalf inzenders vulden nog vakje E 'anders' in en daaronder zaten enkele interessante opmerkingen:

"Geschiedenis als EIGEN vak; MM/wereldoriëntatie --> Bah!"

"Meer kritiek op (correctie van) Centrale Examen."

"Opkomen voor de belangen van de mavo-leerling" (niet-cursief van ons).

"Recensie katernen, of evaluatie achteraf, beoordelen examens"

De uitwerking van vraag 3 vakje c (Informatie) kwam naar voren in de beantwoording van vraag 4. ('Over welke onderwerpen heeft u behoefte aan meer informatie?'). Informatie over de bovenbouw Vbo/Mavo is het meest gewenst, gevolgd door informatie over de veranderingen in de examens. Het is wel duidelijk waar op dit moment de spanning in het geschiedenisonderwijs zit.

Er waren zes inzenders die iets anders invulden, waaronder:

"Didactische en onderwijskundige inzichten waarop het beleid van het ministerie van onderwijs gebaseerd is", - ga er maar aan staan!

"Gewoon kletsen met andere collega's."

"Versnelde opleidingen volwasseneneducatie."

"De rigide ideeën dat op gedwongen fusie-

Diagram 3

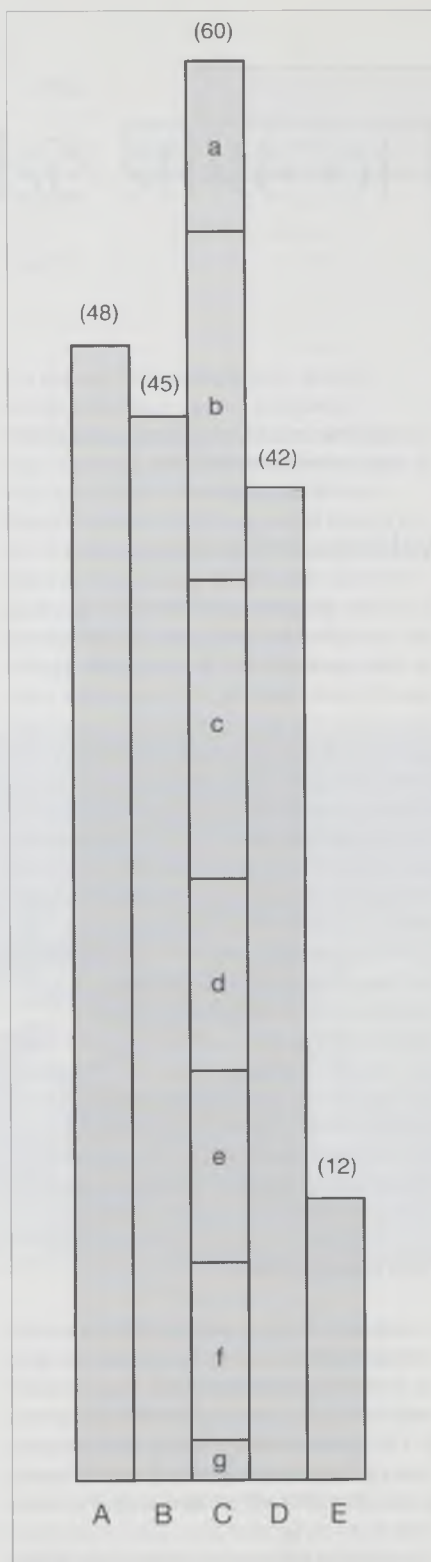
Behoeften respondenten

A = Deskundigheidsbevordering
B = Vertegenwoordiging
C = Informatie
D = CE-besprekingen
E = Anders

Informatie (kolom C) over

a = basisvorming
b = bovenbouw
c = veranderingen in CE
d = lesmethodes
e = CE-katernen
f = urentabellen
g = anders

(Tussen haakjes het aantal personen)

scholen als schoolonderzoek de leraren allemaal hetzelfde moeten doen op 't zelfde moment op verschillende lokaties." (sic)

Welke informatie willen men hebben?

Behalve de informatie over lesmethodes en examens (waarbij ook naar vergelijkend warenonderzoek wordt gevraagd) willen veel inzenders weten hoe de problemen op andere scholen worden opgelost. De profilering van geschiedenis & staatsinrichting in onze sector heeft eveneens bij velen belangstelling. De grootste behoefte gaat echter uit naar beantwoording van de vraag hoe alle veranderingen nu in praktijk moeten worden omgezet; hiervoor verwijzen we naar de conclusies.

De vraag naar oefenmateriaal ten behoeve van het examen zal onder andere worden beantwoord door het Cito, dat een en ander zal gaan verzorgen.

Overigens wil de commissie specifieke verzoeken nader proberen te behandelen in overleg met de inzenders zelf, ook al hebben die in een aantal gevallen aangegeven, niet verder benaderd te willen worden.

Een waarschuwing was in dat verband de respondent die invulde: "Wat concreet dient te worden aangepakt en op welke termijn (1 à 2 jaar). Proefballonnen, Intenties, nota's, meningen niet nodig! tijdverspilling".

CE-besprekingen

Een interessant gegeven betreft nog de beantwoording van de vragen 6 en 7 (betreffende de regionale CE-besprekingen) gecorreleerd aan de antwoorden op vraag 3d (organisatie van CE-besprekingen door de Commissie Vbo/Mavo), 4b (wens tot meer informatie over de bovenbouw) en 4c (wens tot meer informatie over veranderingen in de examens).

De eerste uitkomst is dat 37 mensen wel, en 25 mensen geen behoefte hebben aan die besprekingen (één respondent zet een kruisje tussen beide hokjes met een vraagteken. Zes mensen zijn in meer of mindere mate bereid deze besprekingen zelf voor te zitten. Opmerkelijk is echter de correlatie met de vragen 3d, en 4b en c. Maar liefst 8 inzenders kruist in vraag 3d hokje D aan terwijl ze in vraag 6 meedelen geen behoefte te hebben aan deze besprekingen!

Acht inzenders hebben bij vraag 4b wel behoefte aan meer informatie over de bovenbouw, terwijl ze geen behoefte hebben aan regionale besprekingen (wat natuurlijk kan); nog eens drie mensen zijn geïnteresseerd in de bovenbouw en in veranderingen in de

examens maar hebben geen behoefte aan regionale besprekingen (wat natuurlijk ook kan).

De commissie overweegt in een ander artikel nog eens duidelijk te maken waarom het bezoek van dergelijke CE-regiobesprekingen de laatste jaren opnieuw belangrijk is geworden: was het percentage gesloten vragen in de vbo/mavo-examens enkele jaren geleden nog rond de 70%, met ingang van het lopende jaar zal het aantal open vragen rond de 70% liggen!

Dat zo weinig docenten in het vbo/mavo-veld dat weten geeft nog eens te meer aan hoe groot de noodzaak van goede voorlichting is.

Beschikbaarheid

Tenslotte mag liefst 47% van de inzenders worden benaderd voor verdere hulp bij de uitwerking van de enquête. Daaronder was 11% bereid op een uitnodiging voor een vergadering daartoe in te gaan, terwijl de andere 36% een telefonische raadpleging helemaal niet bezwaarlijk vond.

Conclusies

De cenzaamheid van de individuele docent in onze sector leidt tot een schreeuw om hulp van collega's, getuige een inzender die letterlijk invulde: "*Ik ben een eenmanssectie (geschiedenis, bovenbouw) ieder overleg/informatie is welkom*" (desalniettemin wil deze respondent niet benaderd worden!).

Het ligt voor de hand dat onze commissie zich op de leniging van dit leed zal proberen te richten.

Een gigantisch probleem doet zich voor bij de veelheid en diversiteit van wensen uit ons veld. Dat brengt buitengewoon veel werk met zich mee en ook onze commissie bestaat uit mensen die voor het overgrote deel met hun onderwijsbaan nog niet klaar zijn met hun weektaak. De Commissie Vbo/Mavo vergaderd ongeveer vijf keer per jaar en alle verzoeken inwilligen is om die reden uitgesloten!

Het mobiliseren van collega's die positief hebben gereageerd op vraag 8 (Wilt u worden uitgenodigd/telefonisch benaderd?) zal dat probleem misschien iets verlichten, oplossen zal het dat nooit. Het betekent dat via het bestuur van de VGN naar allerlei onderwijsgelieden de uitgesproken zorgen uit onze sector zullen moeten worden overgebracht.

Hoewel de respons op de enquête bemoedigend was, blijft het een onweersproken feit dat het Vbo/Mavo-veld moeilijker te bereiken is. Toch is de behoefte aan dienstverlening zeer nijpend. Onze enquête heeft naar onze mening aangetoond dat er veel vraag is naar suggesties voor en informatie over de dagelijkse lespraktijk. Daarom zal onze commissie ernaar streven vooral op dit terrein actie te ondernemen. Zo zit er bijvoorbeeld een artikel in de pen over omgevingsonderwijs in samenwerking met de Hogeschool Rotterdam.

De Commissie Vbo/Mavo volgt de ontwikkelingen betreffende de besluitvorming rond de bovenbouw van ons schooltype op de voet. Daartoe zijn er (al dan niet via het VGN-bestuur) contacten in Den Haag en vooral ook met de landelijke dagbladen. De interesse van die dagbladen voor de Tweede Fase is echter nog altijd groter dan voor de ontwikkelingen in het Vbo/Mavo, terwijl in ons veld de kaalslag veel desastreuzer dreigt te worden.

De commissie zal, zoals dat in het verleden ook reeds gebeurde, de leden op de hoogte blijven houden via de Kleiokrant. Zodra er meer duidelijkheid is over de definitieve vorm van ons vak in de Vbo/Mavo-bovenbouw zal de commissie daarover informatie verstrekken. Verder willen we mensen uit het veld zowel als specialisten op educatief gebied vragen in een artikel in KLEIO uit te leggen op welke wijze de veranderingen mogelijk(er) gerealiseerd kunnen worden.

Bespreking CE-katernen

Over het verzoek om bespreking van CE-katernen willen we hier alvast iets zeggen. De commissie spreekt die wens ook steeds aan het begin van ieder schooljaar uit. De realisering ervan stuit echter op tenminste twee bezwaren.

Ten eerste vereist zo'n vergelijkend waren-onderzoek een minutieuze lezing door één persoon, aangezien zelfs met afgewogen criteria zulk werk niet te verdelen blijkt. Aan een half advies heeft niemand iets (vluchtig vergelijken kan iedereen en dat blijkt vaak niet erg waardevol) en goed werk vereist veel tijd. In de tweede plaats valt er vooraf zelden iets te zeggen over verschijningsdata van de verschillende katernen. Zo zal dit jaar de laatste pas in oktober verschijnen en vergelijken is pas dan werkelijk zinvol.

De commissie pleit er al jaren voor dat *alle* katernen uiterlijk begin juli (dus vóór de zomervakantie) voorhanden zijn maar dat heeft

nog niet veel effect gehad. Het naar voren trekken van de datum van vaststelling van het nieuwe CE-onderwerp is weliswaar mede dankzij onze commissie tot stand gekomen maar of dat de uitgevers zal nopen hun katernen eerder uit te brengen is allesbehalve zeker.

Daarnaast moet ook nog rekening worden gehouden met de planning en de deadlines van Kleio. Publikatie in het oktobernummer zou het beste zijn. Maar als het laatste CE-katern daadwerkelijk in oktober binnen is, heeft de commissie slechts tot 1 november de tijd haar artikel in te leveren teneinde de bewuste Kleio eind november/begin december op uw deurmat te laten vallen. Dan heeft een eventueel advies al niet zoveel zin meer! En als er ook maar de geringste tegenslag is en het artikel te laat wordt ingeleverd dan verschijnt het in het daaropvolgende nummer, dat u pas in februari bereikt (in januari verschijnt er nooit een Kleio) en dan bent u al bijna klaar met de behandeling van het CE-onderwerp.

De enige oplossing ligt in een 'vergelijking achteraf' zoals één van de inzenders al voorgereerde, maar begrijpelijkerwijs is de animo daarvoor dan niet erg groot meer.

Tenslotte

Als uitsmijter kunnen we niet nalaten nog even iets te zeggen over de leesvaardigheid van enkelen onder ons.

Vraag 9 luidde als volgt: "Gelieve deze enquête terug te sturen in een gesloten envelop (zonder postzegel!) aan ... (volgt een antwoordnummer)."

Desalniettemin sputterden vier respondenten (waarvan één zelfs naast die vraag 9!) dat het wel handig was geweest als de commissie had verteld waar de enquête naartoe moest worden gestuurd.

Zou het nou met die veelgehoorde kritiek op het Cito-examen ook zo gaan? ...

Voor het overige doen wij onze uiterste best aan zoveel mogelijk van uw wensen tegemoet te komen. We nemen uw opmerkingen serieus en danken alle respondenten vanaf deze plaats daar zeer hartelijk voor.

De zoekende jaren

A.A. de Landtsheer

De vrede van Versailles in 1919 veroorzaakte in Duitsland een schok die de hele maatschappij van hoog tot laag raakte. Het gevolg was dat links en rechts in de Duitse politiek zich op één thema verenigden. Vanaf dat moment had de buitenlandse politiek van de Weimar-republiek nog maar één doel voor ogen: hoe de gevolgen van de vrede van Versailles te minimaliseren, of nog beter, ongedaan te maken?

In dit artikel gaat de auteur, leraar geschiedenis en staatsinrichting aan de SG Dordtwyck in Dordrecht, in op de twee opties, die de Duitse buitenlandse politiek had. Wat zou het beste resultaat opleveren, een politiek van zoveel mogelijk tegenwerking en confrontatie of zo goed mogelijk voldoen aan de eisen?

Cartoon van Woodrow Wilson, de man van de veertien punten.

De tweede novemberweek van het jaar 1918 stortte er een wereld in.

Dit zijn de feiten: 28 oktober - matrozen zetten hun officieren aan de kant in Wilhelms-haven; 3 november - in Kiel breekt een opstand uit onder matrozen; 9 november - keizer Wilhelm II doet afstand van de troon, de republiek wordt uitgeroepen; 11 november - een wapenstilstand in Compiègne maakt een einde aan de stroom overwinningsberichten van het Duitse leger.

En ondertussen raasde er een opstand door Duitsland en werden er in vele steden arbeiders- en soldatenraden opgericht.

Een volk, dat, opgejut door jarenlange oorlogspropaganda en populaire pers, ervan overtuigd was dat een glorierijke overwinning onder handbereik lag, begreep er niets meer van. Hoe was het mogelijk dat dit land met dit leger de oorlog had verloren?

Een Wilsonfrieden

Wat is hieraan voorafgegaan? Daarvoor moeten we terug naar het begin van 1918. In januari verlangde president Wilson in een rede voor het Congres, de terugtrekking van Duitse troepen uit de bezette gebieden en 'herstel' van deze gebieden. Hij verpakte dat in een aantal eisen die bekend werden als de veertien punten.

Op dat moment was er in Duitsland maar weinig sympathie voor deze punten. Pas toen

in de zomer het laatste offensief van Von Ludendorff in het westen vastliep, begon men te denken aan een 'Wilsonfrieden'.

De ideeën van Wilson boden Duitsland nog de beste kansen om zonder al te veel kleerscheuren uit de oorlog te komen. Op 3 oktober richtte Duitsland een verzoek om wapenstilstand tot de Amerikaanse president.

Welk beeld had de Duitse regering van de veertien punten?

Als we afgaan op de meerderheid van de Rijksdag in die dagen dan wilde men een vrede van 'Verständigung', wat zoveel wilde zeggen als internationale verzoening en samenwerking zonder afgedwongen gebiedsafstand.

Een bijna onvoorwaardelijke overgave

In februari 1919 trad Graf Brochdorff-Rantzau aan als de nieuwe minister van buitenlandse zaken van de Weimarrepubliek. Hij baseerde zijn politiek op de volgende gedachtengang. Een streng vredesverdrag zal niet alleen nadelig zijn voor Duitsland maar ook voor de Geallieerden. Zij hebben namelijk alle belang bij een gezonde Duitse economie. Hoe moet dit land anders aan de herstelbetalingen voldoen?

Voor de Duitse regering werden de veertien punten dus het uiterste wat men wilde aanvaarden. Ondanks de strenge wapenstil-

kleio

Het 150e regiment terug in Berlijn. Eervolle vermeldingen op het vaandel – bloemen op de geweren. Nog lang niet verslagen.

standsvoorwaarden bleef men hieraan vasthouden.

Was het echter reëel om zo'n eenzijdige politiek te bedrijven? Eind januari zien we de eerste tekenen dat het wel eens verkeerd uit kan pakken. Uit een notitie van Brockdorff-Rantzau blijkt dat hij informatie heeft dat Wilson het moeilijk heeft in de onderhandelingen om zijn bondgenoten achter zijn programma te krijgen. Op 10 maart wordt Brockdorff-Rantzau opnieuw gewaarschuwd, ditmaal door een telegram van de Amerikaanse overste Conger: *"Amerika kan geen uitleg van de veertien punten vanuit het Duitse standpunt aanvaarden ... Amerika moet deze zien in het licht van het militaire succes"*.

In een poging de Geallieerden met hun eigen wapens te overtreffen kwam Duitsland in april met een voorstel voor een Volkenbond, die de bond die de Geallieerden in februari

voorstelden moet overtreffen in idealisme en zuiverheid. De bedoeling was met diplomatieke middelen de samenwerking tussen de tegenstanders te frustreren.

Behalve via deze handelswijze proberen de Duitsers, nu de oude bondgenoten zijn weggevallen, neutrale landen voor zich te winnen. De Duitse kolenreserve is een van de weinige troeven die zij nog in handen hebben. Voor de oorlog had het ijzererts uit Lotharingen met de kolen uit het Ruhrgebied aan de basis van de Duitse welvaart gestaan. Na de oorlog bleek al snel dat Frankrijk meer behoefte had aan Duitse kolen dan Duitsland aan Lotharings, dus Frans, ijzererts.

Daarnaast heeft men in kringen van buitenlandse zaken ook nog serieuze pogingen gedaan om, terwijl men in eigen land aan alles tekort kwam door de voortdurende blokkade, zelfs voedsel als onderhandelingsobject te gebruiken.

Het mocht allemaal niet baten.

Op 7 mei 1919 werd het ontwerp vredesver-

drag aan de Duitse delegatie aangeboden en dit leidde tot een storm van protest in Duitsland. Op 16 mei volgde een ultimatum van de Geallieerden waarin Duitsland werd gesommeerd het verdrag te ondertekenen.

Minister-president Scheidemann maakte het niet meer mee, zijn kabinet trad af. In het Nationalversammlung sprak hij nog de volgende woorden: *"Welche Hand müsste nicht verdorren, die sich und uns in diese Fesseln legt"*.

Het nieuwe kabinet Bauer kreeg van het parlement na verhitte debatten het groene licht om te tekenen.

De balans van de Duitse buitenlandse politiek tot aan de ondertekening was uitgesproken negatief. In plaats van een rechtvaardige vrede had men een bijna onvoorwaardelijke overgave getekend.

De vraag waar Duitsland vanaf nu voor stond was, hoe dit verdrag zo niet weg dan toch aangepast te krijgen. De Duitsers hadden hiervoor grofweg twee wegen tot hun beschikking. De eerste was de confrontatie aangaan met de leden van de Entente. De twee-

de was er één van het tonen van goede wil en bereidheid tot samenwerking met de voormalige tegenstanders. Hierdoor hoopte men langzaam maar zeker de scherpe kanten van Versailles af te krijgen.

Had Duitsland de oorlog eigenlijk wel militair verloren? Daar hadden veel Duitsers de nodige twijfels over. Zelfs een man als Stresemann, destijds lid van de Reichstag voor de linkervleugel van de nationaal-liberalen, kon het in oktober 1918 allemaal nog niet begrijpen. In een brief aan Dr. Friedberg, de voorzitter van de Nationaal-liberale partij, zei hij dat alleen de veertien punten al erg genoeg zijn. Duitsland liep volgens hem de kans bij zwaardere eisen teruggeworpen te worden in de tijd van de Rijnbond. Zijn oordeel over de aanvaarding van zo'n vrede: *"Is dit een gevolg van een volledige nederlaag dan is dat niet te vermijden, maar aanvaarding terwijl zijn legers nog in België en Frankrijk stonden leidt tot de conclusie dat het Duitse volk uit eerloze lafaards bestaat"*.

In juni was hij bij de stemming over het verdrag nog steeds niet bekeerd.

"Als we tegenstemmen gaat Duitsland misschien te gronde, als we voor stemmen gaat Duitsland zeker te gronde".

Bij de legerleiding was een dubbelspel gespeeld. Men verwachtte dat een harde vrede bruikbaar zou zijn om het systeem van de parlementaire democratie

in diskrediet te brengen. De legerleiding hoopte op een krachtige reactie tegen de republiek die zo'n vernedering had geaccepteerd.

Na de vrede: woede en obstructie

Op 24 augustus 1919 sloten Duitse onderhandelaren van het ministerie van buitenlandse zaken een overeenkomst met de Fransen over kolenleveranties. Veertien dagen na de ondertekening kwam een aantal groot-industriëlen met hun tegenzet. Het Rheinisch-Westfälischen Kohlensyndikat was van plan om tot uitholling van het vredesverdrag te komen door dag uit obstructie te plegen. De leveranties verliepen dan ook uiterst traag.

Een ander probleem deed zich voor in het Oosten. De Geallieerden waren zo snel na de wapenstilstand niet in staat voldoende troepen in de door Duitsland veroverde gebieden van Rusland te stationeren. Zij droegen daarom het Duitse leger op nog enige tijd voor de rust en orde in het gebied langs de Baltische kust te zorgen. De troepen die hiervoor zorgden waren wel de laatsten die zich een verslagen leger voelden.

Uit een gebeurtenis die zich in januari 1920 afspeelde, hebben de voorstanders van een obstructiepolitiek de les getrokken dat als men maar hard genoeg "Nee" zei, het vredesverdrag wel aangepast zou worden.

De Geallieerden hadden op hun eis tot uitlevering van zo'n negenhonderd Duitsers, om ze als oorlogsmisdadigers te veroordelen, nul op rekest gekregen van de Duitse regering. Bij de onderhandelingen die hierop volgden was door Duitsland het voorstel gedaan deze mensen door een Duitse rechtbank ter verantwoording te roepen. Dit compromis was uiteindelijk door de Geallieerden geaccepteerd.

De vraag was echter of Frankrijk in zaken die zij van levensbelang voor haar veiligheid beschouwde, ook zo zou handelen.

De herstelbetalingen

In het geval van de herstelbetalingen ging het allemaal een stuk moeilijker. Al in 1919 was afgesproken dat in 1921 het definitieve bedrag vastgesteld zou worden. In dat jaar bleek dat voorafgaande bedragen slechts vingeroefeningen waren geweest. 226 miljard goudmark was in januari het nieuwe bedrag waar de geallieerde opperste raad mee voor de dag kwam. Dit was voor de Duitsers net zo onaanvaardbaar als de 269 miljard die in Spa (juni 1920) was genoemd.

In Londen, toen de Duitsers er ook weer bij mochten zijn, lagen de voorstellen van Parijs uit januari op tafel. Minister Simons wees ze zonder meer van de hand. Zijn optreden werd door de Geallieerden als zo provocerend beschouwd dat Duitsland met een ultimatum werd opgescheept in plaats van genoegdoening. Toen de Duitse regering daar niet op in ging, volgde in maart 1921 een ingreep door geallieerde troepen. Düsseldorf, Duisburg en Ruhrort werden bezet.

Het eindbod in mei kwam in de vorm van een ultimatum. Het bedrag was vastgesteld op 132 miljard goudmark. Het was hoog en riep uiteraard opnieuw fel verzet in Duitsland op. Maar de eerlijkheid gebiedt te zeggen

Januari 1921.

"PERHAPS IT WOULD GEE-UP BETTER IF WE LET IT TOUCH EARTH"

Cartoons van Low, opgenomen in de bundel 'Europe since Versailles' (London 1940).

Kleio

nummer 8/96
pagina's 10 en 11

dat de wijze waarop de betaling over de loop van jaren was gespreid de reël te betalen som heel dicht in de buurt van de 50 miljard bracht, die de Duitsers eerder zelf hadden voorgesteld.

Op 31 mei vond de eerste betaling plaats van 1 miljard goudmark.

Goede wil: Erfüllungspolitik

Een groep vooraanstaande Duitse liberale zakenlui verzette zich tegen de diplomaten en de militairen met hun pure machtspolitieke denken. In plaats van een autarkisch, protectionistisch Duitsland zag men meer in een land dat geïntegreerd was in een wereldeconomische ordening. Zo vond bijvoorbeeld Siemens dat economische samenwerking met Frankrijk nodig was. Het beste was het belang van Frankrijk te koppelen aan het herstel van Duitsland.

In 1920 zijn zelfs door Duitse industriële pogingen ondernomen om een Duits-Frans industrieel kartel te scheppen gebaseerd op Duitse kolen en Frans ijzererts. Dit idee, dat als een voorloper van de latere EGKS gezien kan worden, mislukte echter door allerlei nationalistische elementen bij beide partijen.

Carl Melchior, die als Duitse onderhandelaar in Versailles gesproken had met Keynes, stelde voor om te komen tot een preliminaire vrede met slechts twee punten:

- Duitsland accepteert het ontwerpverdrag als basis voor een definitief eindverdrag.
 - De Entente erkent de Duitse voorstellen als reël en is bereid ze serieus te overwegen bij het bepalen van het eindverdrag.
- Maar dit soort pragmatisme kon, na het delicate spel van de Geallieerden onder elkaar, niet geaccepteerd worden. Het zou immers de bodem uit het intergeallieerde compromis slaan.

Een andere Duitser die zich van begin af aan veel flexibeler opstelde dan Brockdorff-Rantzau was Erzberger, de voorzitter van de Duitse wapenstilstandscommissie. Toen Brockdorff-Rantzau aftrad was hij een van de Duitsers die het vredesverdrag ondertekende. Zo kwam er tenminste een einde aan de oorlog en kon er aan de toekomst van Duitsland gewerkt worden was zijn standpunt.

In november, vlak voor zijn val, deed kanselier Wirth een laatste poging om tot een regeling te komen, die het mogelijk zou maken dat Duitsland aan zijn verplichtingen zou kunnen voldoen. Zijn voorstellen kregen brede steun in Duitsland. Het pakket maatregelen omvatte onder andere een 3- of 4-jarig

moratorium op de herstelbetalingen en een internationale lening van 500 miljoen goudmark aan Duitsland. De waarde van de mark kon dan worden gestabiliseerd zodat Duitsland zijn financiën op orde zou kunnen brengen.

Parijs zag echter niets in de voorstellen, omdat er niet genoeg garanties ten aanzien van de tijd en hoogte van de herstelbetalingen in

werd aanvankelijk van veel groter belang geacht. De achtergrond hiervan was van begin af de vervlechting van binnen- en buitenlandse politiek. Graf Brockdorff-Rantzau gebruikte in zijn onderhandelingen met de Geallieerden de angst voor het bolsjewisme bij de Westerse mogendheden. Hij waarschuwde herhaalde malen dat men niet moest spelen met de gedachte Duitsland eco-

nomisch ten onder te laten gaan. Dit zou onvermijdelijk leiden tot de overwinning van het bolsjewisme in Duitsland en dat kon nooit de bedoeling van de Geallieerden zijn. Bovendien, wilde men de Russische economie een kans op herstel geven, dan was Duitsland en zijn economische kennis en macht daar in zijn optiek zonder meer bij nodig.

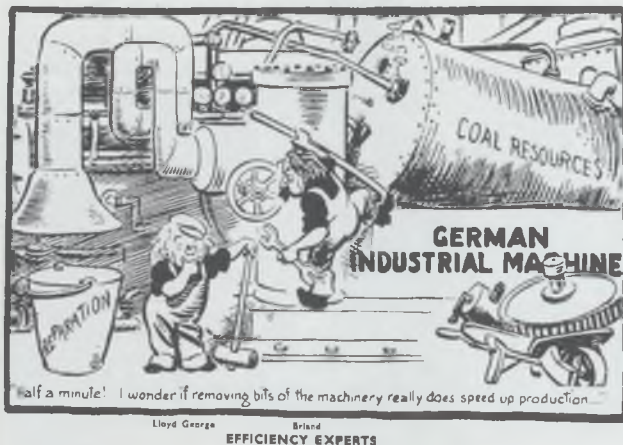
Al op 5 november 1918, dus nog voor de inwerkingtreding van

de wapenstilstand, verbrak Duitsland de betrekkingen met Rusland. Men probeerde zo bij Wilson in een goed blaadje te komen. Deze was uitgesproken anti-bolsjewistisch, dus kon het geen kwaad zich ook tegen het bolsjewistische Rusland af te zetten.

In januari 1919 was Brockdorff-Rantzau zelfs zo optimistisch over een mogelijk succes van zijn anti-bolsjewisme, dat hij het niet voor uitgesloten hield dat de Geallieerden en Duitsland zouden gaan samenwerken om het bolsjewisme militair te verslaan. Bij de wapenstilstandscommissie in Spa probeerde hij daartoe in de periode februari tot april 1919 te pleiten voor een gemeenschappelijke actie tegen Rusland.

Maar in juni 1919 was duidelijk dat de anti-bolsjewistische koers in Versailles niets opleverde. Vanuit het kabinet werd druk uitgeoefend op Brockdorff-Rantzau om weer zakelijke betrekkingen met Rusland aan te knopen. Na de Pools-Russische oorlog die ongunstig voor Rusland afliep in 1920, klonken er vanuit het leger, onder andere van generaal Von Seeckt, geluiden om met de Russen ook op militair gebied te gaan samenwerken om zo de Polen aan te pakken. De angst van rechts voor het bolsjewisme in Duitsland was in dit geval kleiner dan de afkeer van het verdrag van Versailles en het Westen.

Maar niet alleen de politieke rechterzijde

Mei 1921: Briand eist betaling in kapitaalgoederen als het niet gaat in goudmark.

stonden. Kanselier Wirth trad af en werd opgevolgd door Cuno. De Erfüllungspolitik was mislukt en een praktisch alternatief had niemand voorhanden.

De Russische kaart

De verhouding van het Keizerlijke Duitsland en de Russische bolsjewieken is er opmerkelijk genoeg altijd een geweest van pure zakelijkheid. Beide partijen wisten dat ze elkaars politieke tegengestelden waren, maar dat heeft hen nooit belemmerd zaken te doen als ze er van overtuigd waren dat dit in wederzijds belang was. In dat licht moeten we de afspraak ook zien waarbij de revolutionair Lenin door Duitsland geholpen werd in 1917 uit Zwitserland via Duitsland naar Finland en vervolgens naar Rusland te reizen.

Toen tegen de verwachting van de Duitse regering in de bolsjewieken in Rusland een blijvende macht geworden waren, bleef de nieuwe Duitse regering dezelfde uitgangspunten hanteren. Het regime verfoeide men en er werd alles aan gedaan te voorkomen dat Duitse bolsjewieken invloed kregen op de gebeurtenissen in eigen land, maar dat speelde geen enkele rol in de Duits-Russische verhoudingen.

Inspelen op de vooroordelen van de Westerse mogendheden over de bolsjewieken

1923: bezetting van het Ruhrgebied door Franse en Engelse troepen.

was geïnteresseerd in samenwerking met de Russen. De partijen die zich ver in het linkse kamp bevonden hoopten door zo'n samenwerking de radenrepubliek dichterbij te brengen.

Een man als Stresemann was er in deze fase van overtuigd dat samenwerking met Rusland gunstig was voor de Duitse politiek. Zo zou een handelsovereenkomst met de Sovjetunie Duitsland economisch sterker maken. Maar ook de Frans-Poolse tang waar Duitsland zich in bevond kon op deze manier opengebroken worden. Tenslotte verloor hij ook het einddoel, revisie van Versailles, niet uit het oog. Een Duits-Russische samenwer-

king zou om te beginnen Groot-Brittannië en daarna wellicht Frankrijk er toe kunnen bewegen een revisie van Versailles in gunstige zin voor Duitsland te accepteren.

In 1920 werden de eerste contacten gelegd, die resulteerden in een geheime samenwerking op militair gebied. In 1921 volgde het eerste Duits-Russische handelsverdrag.

De voormalige minister van Herstel (vanaf januari 1922 minister van Buitenlandse Zaken) Rathenau overlegde in december van dat jaar met de Britse Lloyd George waarbij het idee op tafel kwam, dat de Duitse herstelbetalingen voor een deel gefinancierd konden worden uit de Duitse export naar Rusland.

Waar zowel Frankrijk als Groot-Brittannië echter niet aan moesten denken was dat de Russen en Duitsers alleen verder op weg zouden gaan.

De conferentie van Genua

Genua: het had een mijlpaal moeten worden op weg naar het nieuwe naoorlogse Europa. Het leek de oplossing voor alle kwalen waar Europa aan leed. Frankrijk dat maar één ding wilde horen, namelijk dat de Duitsers nu eindelijk zouden gaan betalen. Rusland dat na de verloren oorlog en de harde jaren van een bloedige burgeroorlog economisch weer op de benen geholpen moest worden. Duitsland dat zijn economische en technische potentieel zou kunnen inzetten op de grote Russische markt en zo in staat zou zijn om aan zijn verplichtingen van Versailles te voldoen. En niet in de laatste plaats Groot-Brittannië dat zat te springen om kapitaalkrachtige klanten in Europa.

Alles zou in een groot masterplan in elkaar passen. Het werd echter een van de bekendste mislukkingen van de internationale politiek van deze periode.

Hoe heeft dat kunnen gebeuren?

In Cannes werd begin 1922 afgesproken dat in Genua de grote alles oplossende conferentie plaats zou vinden. Maar de eerste donkere wolk verscheen aan de horizon toen de VS weigerde af te zien van de terugbetaling van de schulden door Groot-Brittannië. Het gevolg was dat dit land daarom ook niet af kon zien van de betalingen door de andere Geallieerden aan zichzelf. (Dit sloeg voor namelijk op Frankrijk).

Ondertussen had kanselier Wirth in december van het jaar daarvoor al een tegenslag moeten verwerken toen Frankrijk weigerde om een moratorium voor de Duitse herstelbetalingen in te willigen. In maart kwam de

kleio

nummer 8/96
pagina's 12 en 13

herstelbetalingscommissie daarentegen weer met nieuwe eisen aan Duitsland. Dit werd in Duitsland door de tegenstanders van de Erfüllungspolitik als het zoveelste bewijs gezien, dat deze politiek niet werkte. Het maakte daar de geesten rijp om eens te kijken of met het Oosten geen betere zaken waren te doen.

De Britse prime-minister, Lloyd George, was langzamerhand nog de enige die geloofde in de goede afloop. Als men er in zou slagen alle geïndustrialiseerde landen van Europa, dus inclusief Duitsland, af te laten spreken samen te werken bij het herstel van Rusland dan zou de conferentie alsnog kunnen slagen. Op die manier zou het vraagstuk van de herstelbetalingen van zijn scherpe kanten zijn ontdaan. En men zou tegelijkertijd Rusland in de economische greep van het kapitalisme krijgen.

Om dit voor elkaar te krijgen speelde Lloyd George een gevaarlijk diplomatiek spel waarbij hij probeerde door afzonderlijk overleg de diverse delegaties onder druk te zetten. Dat was lastig want de Fransen wilden alleen met de Russen praten als deze bereid waren hun schulden uit de tijd van de tsaren te betalen. De Russen moesten toehappen zonder te beseffen dat ze economisch werden ingepakt. En de Duitsers hadden vast geen trek in een mogelijk Russisch-Westerse alliantie in de toekomst.

Het Duits-Russische verdrag van Rapallo

De Russen zaten in Rapallo en de Duitsers in Genua. Beiden waren onzeker in hoeverre ze als object of als subject deel zouden kunnen nemen aan de conferentie.

De Russen besloten als eerste liever zelf het initiatief in handen te nemen. Al eerder in het voorjaar hadden zij tekenen gegeven wel wat te voelen voor een handelsovereenkomst met de Duitsers.

In Genua was ook Maltzan, lid van de Duitse delegatie. Hij was aan de Duitse kant degene die zich hard maakte voor het uitspelen van de Russische kaart.

De Russen namen 's nachts contact op met de Duitse delegatie. Deze moest zeer snel beslissen, waarbij Wirth voor de afweging stond te kiezen tussen de ideeën van Maltzan of voor Rathenau, die vast wilde blijven houden aan zijn Erfüllungspolitik. Hierbij speelden opgedane teleurstellingen met deze politiek waarschijnlijk een doorslaggevende rol.

Op 16 april 1922 sloten Duitsland en Rusland het verdrag van Rapallo. Zelden is een verdrag zo snel gesloten, zelden zal een verdrag ook zo'n dramatische uitwerking hebben gehad. In één klap was de droom van Genua over.

Inhoudelijk stelde Rapallo niet zo vreselijk veel voor. Beide landen spraken af diplomatieke betrekkingen aan te knopen. Ze zagen af van wederzijdse schadeclaims en beloofden elkaar de status van meest begunstigde handelsnatie.

Dat was alles, maar het effect was veel groter. De beide paria's van de internationale diplomatie hadden elkaar gevonden. Zij gaven het signaal af zich niet willoos te laten gebruiken door de overwinnaars van 1918. Het kon ook uitgelegd worden als een NEE tegen Versailles en alles waarvoor dat stond.

Rapallo was een triomf voor de Duitse politiek van confrontatie. Weliswaar stond er in het verdrag niets over militaire samenwerking, dat had de Reichswehr als staat in de staat allang zelf met de Russen geregeld. Het verdrag kon echter wel gezien worden als een goedkeuring door de Duitse regering van de contacten tussen Rode leger en Reichswehr.

De gevolgen

Leverde Rapallo het resultaat waar Duitsland in april 1922 op hoopte, namelijk los te komen uit de wurgende greep van de Westerse Geallieerden, met name Frankrijk? Daar kunnen we kort over zijn, dat was niet het geval. Na Rapallo vreesde de Franse generale staf voor de combinatie van de Duitse technologie en de Russische demografische en revolutionaire kracht. Deze ideeën maakten op Poincaré, destijds premier, grote indruk. Er zijn tekenen die er op wijzen dat hij na Rapallo nog meer overtuigd is geraakt van de juistheid van zijn harde politiek ten opzichte van Duitsland, een politiek die rechtstreeks tot de bezetting van het Ruhrgebied en zijn rampzalige economische gevolgen leidde.

De aanleiding voor de bezetting van het Ruhrgebied was de constatering van de herstelbetalingscommissie dat Duitsland in december 1922 achterbleef met houtleveranties en in januari 1923 ook nog eens te kort schoot in het leveren van kolen. Beide voorvallen werden aangemerkt als moedwillige overtredingen van de verplichtingen. Hiermee kreeg de Franse regering de argumenten in handen om op een legale manier in te grijpen.

De strijd om het Ruhrgebied onttaardde in een directe confrontatie tussen Frankrijk en Duitsland. Duitsland, dat militair machteloos was, zette het enige wapen in dat het nog tot zijn beschikking had, namelijk zijn economische kracht.

De Franse en Belgische troepen waren nog maar net in het Ruhrgebied gearriveerd of de Duitse regering riep zijn onderdanen op tot passief verzet. De algemene staking kwam hard aan omdat Frankrijk juist gehoopt had dat de bezetting zichzelf zou betalen met goederen die uit dit gebied gevorderd zouden worden, de zogenaamde produktieve onderpanden politiek. De Franse regering was nu genoodzaakt om de kosten van de bezetting zelf te betalen en moest eigen mensen in zetten om waar nog mogelijk produkten uit het Ruhrgebied te halen.

De Franse franc betaalde het gelag. Het werd een kwestie van wie de langste adem zou hebben.

De Britten

Voor de Britten zat er in die periode niet veel anders op dan de Fransen tot kalmte te manen en de Duitsers te bewegen met aanvaardbare voorstellen voor herstelbetalingen te komen.

Zowel in mei als in juni 1923 zijn daartoe door Duitsland voorstellen gedaan, die echter geen genade in de ogen van de Poincaré konden vinden. Ook probeerden de Fransen in het Rijnland de separatisten de nodige steun in de rug te geven.

Ondertussen was de waarde van de Duitse mark in mei 1923 zo ver gedaald dat de regering Cuno wel een gebaar moest maken naar Frankrijk.

De voorstellen om door diplomatiek overleg tot een oplossing te komen ketsten af op een absoluut stilzwijgen van Poincaré. In augustus deed Cuno een nieuwe poging nadat hij eerst overleg had gevoerd met de Britse regering. De Franse regering eiste onvoorwaardelijke stopzetting van de passieve weerstand voordat zij een verzoek tot overleg maar in overweging wilde nemen.

Voor de Britten begon toen langzamerhand de maat vol te raken en op 11 augustus verklaarden zij de Ruhrbezetting voor illegaal. Het mocht echter niet baten, de Fransen bleven onvermurwbaar. Voor de regering Cuno zat er toen niets anders meer op dan af te treden.

Stresemann kreeg nu de kans een oplossing uit de impasse te zoeken.

Eerst probeerde hij nog zonder al teveel ge-

LITERATUUR

- Karl Dietrich Bracher e.a., *Die Weimarer Republik 1918-1933* (Düsseldorf 1987).
E.J. Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler* (London 1993).
C. Fink e.a., *Genoa, Rapallo, and European reconstruction in 1922* (Washington 1991).
Peter Grupp, *Deutsche Außenpolitik im Schatten von Versailles 1918-1920* (Paderborn 1988).
S. Haffner, *Het Duivelspact* (Bloemendaal 1989).
Andreas Hillgruber, 'Revisionismus - Kontinuität und Wandel in der Außenpolitik der Weimarer Republik', *Historische Zeitschrift* Band 237 (1983) 597 - 621.
Jon Jacobson, 'Is there a new international history of the 1920's?', *American Historical Review* 86 (1983) 617 - 645.
M. Kitchen, *Europe between the wars* (London 1988).
Peter Krüger, *Versailles: Deutsche Außenpolitik zwischen Revisionismus und Friedenssicherung* (München 1986).
Michael-Olaf Maxelon, *Stresemann und Frankreich 1914-1929* (Düsseldorf 1972).
Klaus Schwabe, *Die Ruhrkrise 1923* (Paderborn 1984).

zichtsverlies met de Fransen te onderhandelen. Maar Poincaré gaf geen krimp, zodat Stresemann tenslotte, mede op aanraden van Groot-Brittannië, maar hoopte op onderhandelingen, nadat hij het verzet had opgeheven. Op 26 september koos hij ervoor toe te geven aan de Franse eisen en beëindigde hij het passieve verzet zonder voorwaarden te stellen aan Frankrijk.

In Duitsland dreigde inmiddels een absolute chaos. In Beieren kregen separatisten steeds meer greep op de ontwikkelingen en in Hamburg en Saksen waren linkse acties. Stresemanns strategie om door tijd te winnen de Angel-Saksische landen achter zich te krijgen en Frankrijk aan de onderhandelings-tafel, was mislukt.

Het einde

In oktober 1923 vroeg de Duitse regering, in een laatste poging om aan betere voorwaarden te komen, de herstelbetalingscommissie te bemiddelen. Poincaré kon om deze in Versailles ingestelde commissie niet heen, wilde hij zijn hele beroep op de uitvoering van de afspraken niet ongeloofwaardig maken. Ondertussen was ook in Frankrijk de financiële nood zeer hoog gestegen en begon bij het publiek steun voor zijn politiek te verliezen.

De druk van Groot-Brittannië en Verenigde staten om tot een oplossing van het conflict te komen werd ook steeds groter.

Dit alles bij elkaar deed Frankrijk besluiten met bemiddeling akkoord te gaan. De commissie ging aan het werk en vanaf dat moment werd het initiatief uit Poincaré's handen genomen. Frankrijk had zijn hand overspeeld en Groot-Brittannië en nog meer de VS waren nu in staat om hun ideeën voor het oplossen van het vraagstuk uit te voeren. Het resultaat zou het Dawesplan zijn dat het einde van de Frans-Duitse confrontaties betekende. Niet Frankrijk maakte de dienst langer uit maar het Amerikaanse kapitaal. De machtsfactor die, in feite al sinds 1917 latent aanwezig, bepaalde of de economie van Duitsland en daarmee de welvaart van heel Europa zich al of niet zou herstellen.

Conclusie

Als een vredesverdrag bedoeld is om de overgang te markeren van een oorlog naar een periode van vrede en samenwerking, dus als afsluiting en tegelijk als een nieuw begin, dan is de vrede van Versailles volledig mislukt. Het verdrag markeerde niet het eind

van de gevechten want dat was al eerder bij de wapenstilstand gebeurd en het was ook geen begin van vrede en samenwerking, want men vocht gewoon door, alleen nu met andere middelen.

Waarom werd er doorgestreden?

Voor Frankrijk dat zich in de steek gelaten voelde door de VS en Groot-Brittannië waren de bepalingen van Versailles de enige garanties tegen een Duitsland dat zowel economisch als demografisch de meerdere was. Duitsland was tot in het diepst van zijn ziel geraakt door de harde vredesvoorwaarden. Men was de wapenstilstand aangegaan met in het achterhoofd de veertien punten van Wilson als uiterste bod en kreeg een vrede met bepalingen die veel strenger waren. Gedurende de beschreven periode werd het bovendien in zijn verzet tegen Versailles gevoed door de houding van Groot-Brittannië en de VS.

De Russische kaart was in de handen van de Duitsers bepaald geen troefkaart. In de eerste jaren van de onderzochte periode wees men, om bij de Westerse Geallieerden in een goed blaadje te komen, samenwerking met de Russen af. Het leverde niets op. Toen men in 1922 overging tot samenwerking met Rusland om zich wat te bevrijden van de Westerse druk bleek, dat men zich daardoor alleen maar dieper in de nesten werkte.

De gematigde krachten hebben in deze periode altijd een ondergeschikte rol gespeeld, zowel aan de kant van de Duitsers als bij de Fransen. De Amerikanen zijn degene geweest die van begin af aan de sleutel tot de oplossing van het probleem in handen hadden. De Verenigde Staten waren de grote financiële mogendheid die in staat was om de Europese en wereldeconomie weer op gang te brengen. Maar juist zij hadden zich in deze jaren teruggetrokken.

Ook de Britten stelden zich gematigd op. De economie was verzwakt en in feite alleen door een gezonde Europese en zeker Duitse economie weer op gang te brengen.

Die onderlinge afhankelijkheid van elkaar was iets dat de politici en zeker het grote publiek in deze periode nog moesten leren. Het nationalisme dat in Europa heerste en dat door de oorlog alleen maar was aangewakkerd, was echter een te groot obstakel in de hier beschreven periode.

kleio

Verdwaald in niemandsland

Frans Groot

Tekening van Otto Dix, die tijdens WO I deel uitmaakte van het Duitse leger. 'Soldatenfriedhof aus dem Ersten Weltkrieg, 1917'

De Eerste Wereldoorlog staat volop in de belangstelling. Tegen het einde van de twintigste eeuw lijken velen op zoek te gaan naar de kenmerken van het moderne tijdvak. Bij het opmaken van de rekening noteren we aan de debetzijde het grootschalige geweld, uitgeoefend met middelen die pas na de tweede industrialisatiegolf van de 19de eeuw binnen het handbereik van de mens kwamen: het machinegeweer, hoog ontwikkelde artillerie, gifgas, vliegtuigen etcetera. De Eerste Wereldoorlog was de eerste proeve van industriële massaslachting in West-Europa en helaas niet de laatste.

De romantrilogie van Pat Barker past in deze hernieuwde belangstelling. Aan de hand van een groepsportret van een aantal Britse officieren beschrijft zij de Britse samenleving in de laatste twee oorlogsjaren.

Frans Groot is verbonden aan de afdeling geschiedenis van de Hogeschool Rotterdam en Omstreken.

Pat Barker, *Niemandland*, *Het oog in de deur* en *Weg der geesten*
(De Geus, Breda 1993-1995) gebonden,
prijs deel 1 en 3 39,90, deel 2 f44,90.

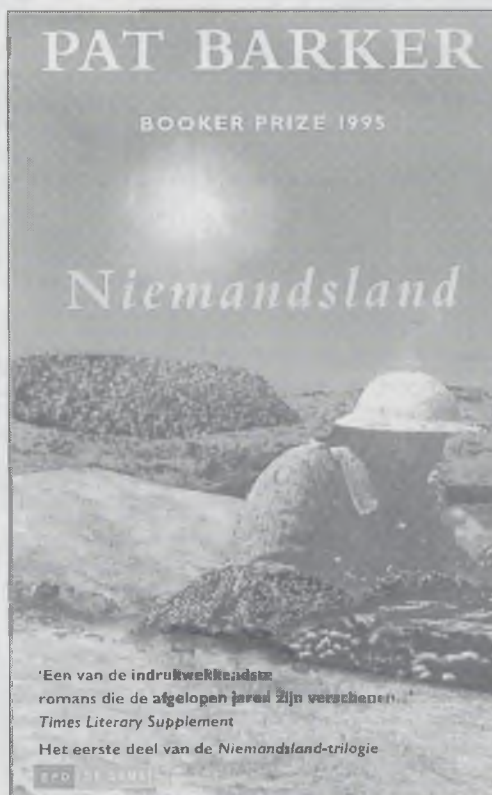
De trilogie verscheen in 1991 bij Viking/Penguin Books Ltd onder de titels *Regeneration*, *The Eye in the Door* en *The Ghost Road*.

Nederlandse vertaling Edith van Dijk.

Ook uitgegeven als Penguinpocket, prijs
£6,99.

"It's ungraspable", laat Barker een van de officieren zeggen. "I don't mean you can't grasp it because you haven't been there. I mean, I can't grasp it and I have been there. I can't get my mind round it."

De uitspraak geeft treffend weer wat de Eerste Wereldoorlog met een generatie mannen heeft gedaan. De frontervaringen zijn voor de betrokkenen nauwelijks te doorgronden, laat staan dat anderen ze kunnen bevatten. De soldaten zijn lijdend voorwerp geweest. Zij hebben niet zelf over hun lot kunnen beslissen. Dat maakt hun ervaringen tot een chaotisch, ongrijpbaar geheel. Ze zijn in 'niemandland' geweest: het omgewoelde terrein tussen de loopgraven, waar de machinegeweren van de tegenpartij oppermachtig zijn. Aanvallen is zinloos en toch moet het.

Om het inferno te kunnen doorstaan schakelen de mannen hun verstand en persoonlijkheid uit, depersonaliseren, worden 'niemand'. Psychische verwondingen lopen ze op doordat ze in allerlei beangstigende situaties - bijvoorbeeld tijdens artilleriebombardementen - niet zelf kunnen reageren en handelen en dus aan de goden zijn overgeleverd.

Het niemandland, de schemerzone tussen leven en dood, blijven ze met zich mee dra-

gen.¹ Dat maakt hen ongrijpbaar en onbenaderbaar voor de achterblijvers: "I was born two years ago. In a shell-hole in France", zegt een van de hoofdpersonen.

Een andere wereld

Het interessante van Pat Barkers romantrilogie is dat we deze officieren en soldaten pas ontmoeten op het moment dat zij in Groot-Brittannië zijn teruggekeerd en worstelen met hun frontverleden.

Het verhaal begint in het Schotse ziekenhuis Craiglockhart, waar psychiatrische gevallen zijn verzameld: officieren die niet meer kunnen lopen, die hun eten niet meer binnen kunnen houden of het spreken verleerd zijn. Met termen als 'oorlogsneurose' of 'shell-shock' worden deze aandoeningen in een hokje geplaatst.

De sleutelfiguur is de psychiater en antropoloog William Rivers. Hij is de tolk die het zwijgen probeert te doorbreken en de verwarrende verhaallijnen begrijpelijk maakt. Didactisch gezien is dit een vondst van Barker. Via deze tussenpersoon wordt de oorlogsellende gefilterd en verteerbaar gemaakt. Het probleem met ego-documenten uit de Eerste Wereldoorlog is dat de schrijvers vaak zeer direct en massief schrijven. De registratie van de frontervaringen is dermate overweldigend, dat de lezer de lectuur tijdig terzijde moet leggen om emotionele uitputting te voorkomen.²

Barkers romans werken met kleinere woorden en met tastbare gevoelens. Het gestotter van de patiënten, hun algehele woordeloosheid, hun tics en hun nachtmerries maken beter duidelijk wat de effecten van het oorlogsgeweld op de menselijke psyche zijn dan welke gedetailleerde beschrijving van de gevechten aan de Marne of Somme zou kunnen.

De oorlogsveteranen koesteren een regelrechte haat voor burgers die na het lezen van de dodenlijsten hun krantje dichtvouwen en opgeruimd naar hun werk gaan. De spanning tussen degenen die aan het westelijk front zijn geweest en de thuisblijvers is het centrale thema van de drie romans.

Tussen deze twee werelden in staan de medici van de militaire hospitalen. Hun taak is het de soldaten weer rijp te maken voor het front ('de gehaktmolen'); mensen genezen om ze te laten sterven. Dat had Hippocrates zich toch anders voorgesteld.

Met dit dilemma worstelt William Rivers. Op een gegeven moment is hij getuige van

kleio

nummer 8/96
pagina's 16 en 17

een electroshock-behandeling, uitgevoerd door een collega-arts. Een soldaat die zijn spraak verloren heeft, wordt middels elektroden in de mond en op de keel in één sessie van zijn woordeloosheid 'bevrijd'. Het is niets meer of minder dan een marteling. Aan het eind wordt de compleet afgebrande man gedwongen zijn 'dankbaarheid' te tonen.

Rivers werkt niet met deze Pavlov-methode. Zijn aanpak is aanzienlijk milder en subtieler. Hij probeert verdrongen herinneringen boven tafel te krijgen en de patiënten inzicht te geven in hun ervaringen. En toch vraagt hij zich af of zijn behandeling niet in essentie hetzelfde is als die van zijn collega. Hij ziet de psychische aandoeningen als een laatste redmiddel van de militair om aan het geweld te ontsnappen. Bewijst de arts zijn patiënt dan geen slechte dienst door hem vanachter deze laatste verdedigingslinie weg te halen?

Fact en fiction

Pat Barker (1943) is historica en heeft voor de klas gestaan. Aan de boeken ligt uitgebreid onderzoek ten grondslag. Vooral voor de psychiater Rivers is ze de archieven in gedoken, maar ook andere reële personages en problemen zijn in de romans verwerkt. Bijvoorbeeld de affaire rond de oorlogs-

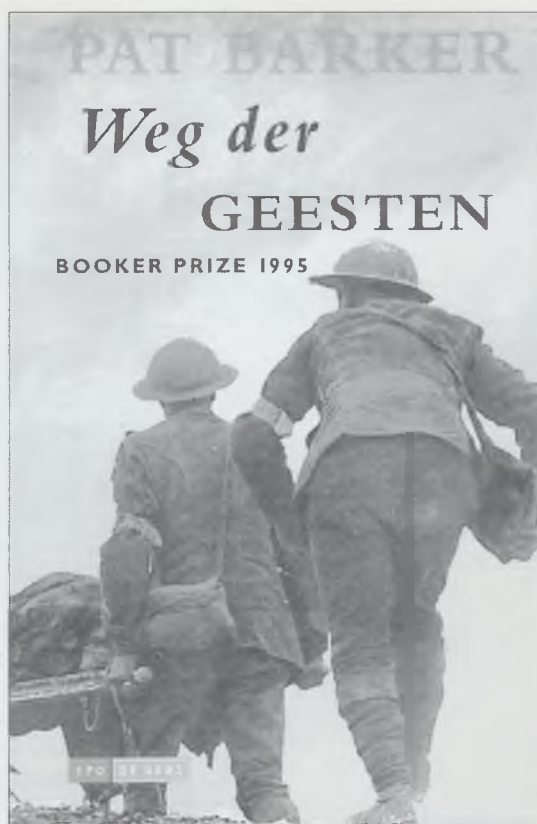
dichter en officier Siegfried Sassoon die een vlammend protest tegen de oorlogvoering liet uitgaan, niet omdat hij pacifist geworden was, maar omdat hij opkwam voor de belangen van zijn manschappen, die in een perspectiefloze slijtageslag werden geofferd aan volstrekt onlogische strategische doeleinden. Sassoon brengt, met eigen goedvinden, een tijd door in de inrichting om uiteindelijk toch weer terug te keren naar het front.³

Het historisch materiaal levert inkijkjes op in een samenleving die volstrekt beheerst wordt door de oorlogvoering. Wat dit betreft is de positie van vrouwen illustratief. Enerzijds is er de zorg of de rouw om de al dan niet gesneuvelde zonen, broers of echtgenoten. Curieus is bijvoorbeeld het bezoek aan spiritistische seances, waar malafide uitbaters de geesten van de gesneuvelden proberen te wekken. Anderzijds hebben vrouwen uit de laagste klassen via haantjes in de oorlogsindustrie mogelijkheden om op de sociale ladder te klimmen.

Overigens blijft de Britse samenleving in Barkers beschrijving een echte klassensamenleving. Vooral in het leger zijn de tegenstellingen nadrukkelijk aanwezig. Arbeidersjongens hebben het moeilijk in het officierscorps, want een officier moet kunnen paardrijden, ook al zal hij in Frankrijk nooit een viervoeter te zien krijgen.

Daarnaast zijn de hysterische uitwassen van de ogenschijnlijk nuchtere Britse samenleving in oorlogstijd erg interessant. Zo wordt bijvoorbeeld een zeer kleine en betrekkelijk ongevaarlijke groep pacifisten, onder wie een aantal vrouwen, keihard vervolgd en storten enkele persorganen zich op een lastercampagne tegen van pro-Duitse sympathieën verdachte homoseksuelen.

Barker geeft volmondig toe dat haar romans een ander genre zijn dan normale historische lectuur. De boeken worden niet gepresenteerd als een feitenrelaas, maar als een uitnodiging aan de

lezer om zich in te leven in dilemma's, de existentiële vraagstukken en de angsten van de jaren 1917 en 1918.

Tegenover de *Volkskrant* verklaarde zij: "Als schrijvers van fictie zeggen dat ze hun verbeelding hebben gebruikt, wordt daar normaal gesproken onder verstaan dat ze alles verzonnen hebben. Maar er is ook een ander soort verbeelding: de verbeelding waarbij je met je voorstellingsvermogen zo diep mogelijk ergens in doordringt, zo diep dat je daadwerkelijk voelt en ziet wat die mensen destijds gevoeld en gezien hebben."⁴

Met understatement en gevoel voor humor weet Barker deze verbeelding op de lezer over te brengen.

Noten

1. Barker maakt o.a. gebruik van het zeer informatieve E.J. Leed, *No man's land. Combat and identity in World war I* (Cambridge 1979).
2. Dat effect heeft op mij althans het lezen van de voortreffelijke compilatie Chrisje Brants, *Een plasje bloed in het zand. Literaire ooggetuigen van de Grote Oorlog* (Balans 1995).
3. Vergelijk Kees van Kemenade, 'Gedichten van war-poets als didactisch hulpmiddel', *Kleio* 1995, nummer 2 p. 16-21.
4. Michel Maas, 'Vechten en sneuvelen om eind te maken aan vechten en sneuvelen', *De Volkskrant* 27-3-1996.

MUSEUMNIEUWS

Jos Trippensee en zijn leerlingen, tweede klassers van het Prisma College in Utrecht, bezochten deze zomer het Archeon in Alphen aan de Rijn.

Archeon, het archeologisch themapark in Alphen aan den Rijn, heeft het moeilijk. De gemeente Alphen en geldschieter ABN/AMRO hebben zich teruggetrokken uit het project. Onduidelijk op dit moment is of het park kan blijven voortbestaan.

Hoewel er het een en ander valt af te dingen op het Archeon in zijn huidige opzet, blijft een bezoek voor leerlingen een unieke ervaring. Er is een pre-historische nederzetting, een Romeinse vesting en een middeleeuws dorp. Voor leerlingen is er de kijkroute door het park, die wij zelf gevolgd hebben en een (duurdere) doe-route, waarbij de deelnemers bepaalde aspecten van het leven in een periode zelf ervaren. Verder bestaat de mogelijkheid een opgraving te verrichten en zijn er leefprojecten in het Educatief Erf.

Ons bezoek

Wat het meest is blijven hangen van Archeon is de enorme hoeveelheid wind die de hele dag over het park waait en bij slechter weer dan wij hadden, voor een onaangename atmosfeer kan zorgen, omdat bijna alles immers in de open lucht plaatsvindt.

Het begin van het programma valt wat tegen, via het oude expogebouw van de wereldtentoonstelling in Sevilla worden we een tijdreis doorgeleid die van oorsprong naar ijsijd voert. Steeds moeten de leerlingen voor rode stoplichten wachten, om daarna wat onduidelijke gangen door te lopen, begeleid door een tamelijk flauwe verteller en dito geest. De tentoonstelling over rechtspraak en vonnissen in de middeleeuwen maakt echter al weer een hoop goed, vooral door de bereidwillige uitleg van de opsteller.

Die vriendelijke benadering blijft opvallen als we de middeleeuwse stad Gravendam binnenwandelen en daar van een aantal ambachtslieden uitleg krijgen over schoenmaken, pottenbakken en het vee hoeden (de pas geboren lammetjes doen het ook erg goed bij de leerlingen!).

Na een half uur ronddwalen worden we door de omroeper naar een wankel toneeltje gebracht waar een echte klucht wordt opgevoerd. De klucht 'Nu Noch' weet bij de meeste leerlingen wel een enthousiaste reactie op te roepen, net als bij de docenten die overigens wel het hardst lijken te lachen....

Middeleeuwse valkenier.

kleio

nummer 8/96
pagina's 18 en 19

Onder de schraper in het badhuis.

Als we daarna naar de Romeinse vesting Trajectum ad Rhenum wandelen, krijgen we al een tip over de masseur. En inderdaad een van de leerlingen meldt zich aan als vrijwilliger in het badhuis en wordt uitgebreid gemasseerd met deskundige uitleg. Van deze antieke stad wordt het oefenen van de gladiatoren nog wel gewaardeerd, maar de tempel en de herberg worden door de leerlingen snel weer verlaten.

Angela Verkaaik:

'Wij hebben in het Archeon ook een gladiatorengevecht gezien, erg spectaculair. We hebben eerst een training gezien tussen twee gladiatoren die die middag een echte wedstrijd moesten spelen. De training staat onder leiding van een leermeester en richt zich in de eerste plaats op gevechtstechnieken. Bij de training mogen ze alleen oefenen en dus niet iemand vermoorden! Net als bij het echte spel gebruiken ze ook bij de training een drietand, een net, een klein (kort) mes, een schild en een zwaard. De plek waar ze oefenen is niet zo groot als het amfitheater, dat is logisch, want ze oefenen alleen maar, het is nog niet menes! Bij het oefenen moet de één eerst aanvallen

dan moet de ander verdedigen en later is het andersom. Maar in de echte wedstrijd gaat het er wel even anders aan toe...'

Selma Stoops:

'Toen de meeste toeschouwers er waren en een plaats gevonden hadden in de arena, kwam er vanuit de verte een stoet aan. Toen de stoet eenmaal de arena binnenkwam konden wij goed zien waar de stoet uit bestond: de organisator van het gevecht; een rijke Romein die in een koets zat. Na de koets kwamen de twee gladiatoren compleet met schildknaapjes die hun wapens droegen. Voordat het gevecht kon beginnen, moesten de gladiatoren eerst de organisator groeten en eren. De ene gladiator (retiarius) had een net (rete) en een drietand, de andere (murmillo) had een groot schild, een helm en een kort zwaard.

.....opeens gooide de retiarius zijn net uit over de murmillo die toe struikelde en zijn wapens verloor. De retiarius had geen medelijden en bedreigde de ander die maar op de grond bleef liggen...'

(In overleg met de beide schrijfsters, leerlingen aan het Prismacollege in Utrecht, wordt het verhaal hier onderbroken. Ze vinden dat iedereen zelf maar naar het Archeon moet gaan om de afloop te weten te komen.)

Bij onze voorouders in het kamp van de jagers-verzamelaars zijn vooral de uitgeholde boomstammen erg in trek. Als daarna bij het varen ook nog een kano omslaat kan de dag eigenlijk niet meer stuk.

Conclusie

Na een gedegen voorbereiding met gerichte opdrachten is het Archeon zeker de moeite waard en kan een bezoek een prima visuele aanvulling op de geschiedenislessen zijn. Bovendien is er ook nog de mogelijkheid dieper op een thema in te gaan via het educatieve erf en de doe-route.

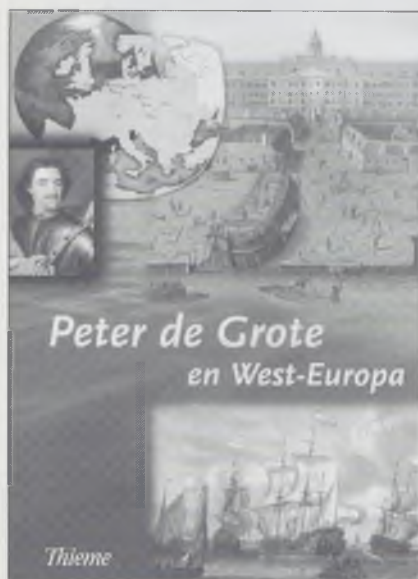
Het is onduidelijk of de docent nog wel gelegenheid zal krijgen om met de leerlingen en bezoek te brengen aan Archeon; KLEIO zal u er in ieder geval van op de hoogte houden.

Peter de Grote, vorst tussen wal en schip

Bart Engbers, Jos Trippenzee en Tineke Bogaerts

Ruim een jaar geleden werd de Stuurgroep Peter de Grote Manifestatie geïnstalleerd. Men was van plan het 300-jarig bestaan van de Nederlands-Russische betrekkingen eens goed te gaan vieren, aldus *Uitleg* in het voorjaar van 1996. Als uitgangspunt werd de datum genomen van Peters reis naar West-Europa in 1697-1698. Op 20 maart vertrok het Grote Gezantschap, waarvan de tsaar incognito deel uitmaakte; hij reisde mee als de Moskouse edelman Pjotr Michajlov.

Getipt door uitgever Thieme in Zutphen sprak KLEIO met de samenstellers van een speciaal in het kader van dit herdenkingsjaar gefabriceerd katern, *Peter de Grote en West-Europa*, de Rus Andrej Joerganov en de Nederlanders Arno Langelier en Jan van Miert.

Peter de Grote en West-Europa is een boekje voor leerlingen dat zowel in het Nederlands als in het Russisch wordt verspreid. U zag in het septembernummer van KLEIO al de advertentie van de uitgever. Het is in principe gemaakt voor leerlingen van de derde klas mavo, havo en vwo en in hun Russische leeftijdgenoten.

Het is een zwaar gesubsidieerd project. de boekjes worden in Moskou en Sint-Petersburg gratis ter beschikking gesteld via de lerarenopleidingen, in Nederland hebben alle scholen inmiddels een exemplaar gekregen.

Het Nederlandse aandeel in de uitgave werd geleverd door dr. Arno Langelier, verbonden aan het Oost-Europa Instituut van de Universiteit van Amsterdam en jarenlang docent geschiedenis aan de Osdorper School Gemeenschap, nu het Caland Lyceum in Amsterdam, en dr. Jan van Miert in het kader van zijn functie aan de Hogeschool Holland in Diemen.

Andrej Joerganov deed het onderzoek in Rusland voor het Republican In-Service Institute (RIPKRO) in Moskou.

In het voorjaar was Joerganov in Nederland en ontmoetten wij de drie auteurs in het Spectrum College in Utrecht. Op dat moment waren de werkzaamheden nog in volle gang, maar de inhoud van het lesmateriaal stond al wel in grote lijnen vast en het eerste hoofdstuk was geschreven.

Het gesprek met de schrijvers van het boekje 'Peter de Grote en West-Europa' begint onzerzijds met een verkenning naar wat voor Russisch vlees we in de kuip hebben.

Kleio: U werkt voor het RIPKRO, wat is dat voor een instituut?

Andrej Joerganov: Het RIPKRO verzorgt na- en bijscholing van leraren voor alle schoolvakken. Ter ondersteuning daarvan wordt ook lesmateriaal ontwikkeld. Door de aard van de werkzaamheden is het instituut zeer nauw betrokken bij de vernieuwing van het Russische onderwijs. Dat proces verloopt heel snel. Nu al zijn er meerdere methodes op de markt en is er sprake van echte concurrentie tussen die methodes.

We richten ons vervolgens tot Arno Langelier, die als een echte geschiedenisleraar zijn geschiedenis vertelt. Deze weerspiegelt aardig de westerse houding ten opzichte van Rusland sinds 1945.

Arno Langelier: Russisch heb ik geleerd in het Nederlandse leger. Ik ben daar opgeleid tot inlichtingen-militair. Na de vervulling van mijn dienstplicht ben ik Russische geschiedenis gaan studeren bij professor Bezemer in Amsterdam en later ben ik gepromoveerd op een 16e eeuwse thema. Daar was toendertijd geen hond in geïnteresseerd. Alleen de 19e en 20ste eeuw konden op belangstelling van

kleio

nummer 8/96
pagina's 20 en 21

studenten rekenen. Zo kwam ik als geschiedenisleraar op de Osdorper School Gemeenschap te werken waar ook Vonhoff en Steenis toentertijd aan verbonden waren. Sinds 1990 heeft het Oosteuropa Instituut mij in zijn armen gesloten, omdat de interesse sinds eind jaren 80 voor 'oude' Russische geschiedenis zeer is toegenomen.

Er vliegen veel namen van Russische vorsten over tafel, waarbij de interviewers elkaar vragend aankijken en als slachtoffers van het culturele klimaat van jaren 60 en 70 nederig het hoofd buigen.

Kleio: En Jan, wat is jouw betrokkenheid bij het project?
Jan van Miert: Ik ben onder andere werkzaam bij de Hogeschool Holland in Diemen en daar heeft men mij gevraagd samen met Andrej van het RIPKRO en Arno een schoolboekje over Peter de Grote samen te stellen in het kader van het herdenkingsjaar.

De Peter de Grote Manifestatie

Langeler (aangevuld door Van Miert): De Peter de Grote Manifestatie (1996-1997) wordt grotendeels gefinancierd door het ministerie van OC en W (het bureau CROSS), ook de activiteiten in Rusland. Het NUFFIC, de UvA en het steunfonds van de Hogeschool Holland dragen ook bij in de kosten.

Het project heeft vier onderdelen:

- * Een tentoonstelling over Peter de Grote en wat hij in het westen vond, waarbij een educatieve handleiding is vervaardigd die scholen kunnen gebruiken bij een bezoek aan de tentoonstelling.
- * Voor het onderwijs wordt door Thieme het boekje *Peter de Grote en West-Europa* op de markt gebracht.
- * Er is een affiche gemaakt met allerlei informatie over Peter om in de klas te hangen.
- * Tenslotte komt er een wedstrijd met als onderwerp Peter de Grote waaraan door Nederlandse en Russische jongeren deelgenomen kan worden en waarin zij hun creativiteit kunnen botvieren.

Op de voorgrond Bart Engbers, erachter v.l.n.r. Andrej Joerganov, Jan van Miert en Arno Langeler.

Het leerlingenboekje en de affiche zijn inmiddels naar de scholen gestuurd.

De tentoonstelling is vanaf 17 december te zien in het Amsterdams Historisch Museum. Ook is al het boek verschenen dat Jozien Driessen voor het Amsterdams Historisch Museum heeft geschreven over Peter de Grote en zijn Amsterdamse vrienden.

Van de wedstrijd voor jongeren hebben we niets meer vernomen.

De semantiek van 'schip' en 'zee'

Kleio: Wat vindt men in Rusland van Peter de Grote?

Andrej Joerganov: De regeerperiode van Peter de Grote is een dramatische periode in onze geschiedenis. Peter handelde zeer ongebruikelijk. Hij vernietigde doelbewust de Russische tradities, zoals we die tot dan toe kenden.

Je zou je de vraag kunnen stellen of wij Russen niet weer in een dergelijke situatie verkeren. Een interessante vraag is dan: hoe waarderen we nu de persoon van Peter? Ik moet zeggen, dat hij wordt bewonderd en verguisd. Deze tweeslachtigheid heb ik ook in me.

Arno Langeler: Er zijn twee sleutelwoorden die een zeer belangrijke rol hebben gespeeld in het leven van Peter de Grote: zee en schip. De zee staat voor een nieuw begin, het schip staat voor de staat.

Andrej Joerganov: Peter vond dat zijn staat moest functioneren als een schip op zee. Hij zelf was de scheepsbouwer én de kapitein. Dit beeld was voor Rusland zeer ongewoon. Bijna niets in Rusland doet een Rus denken aan een schip op zee.

Peter dwong de Russen te doen wat hij zei. Maar hij was modern: hij bouwde een nieuwe

Joerganov: Werken met bronnen is essentieel. Onderwijsvernieuwing is loskomen van de ideologische kaders.

staat op. Daarvoor onderdrukte hij zijn volk. Hij was grenzeloos ambitieus. Hij wilde een "nieuwe Rus" scheppen. Wie kent niet de verhalen dat de Russen hun baarden moesten afscheren. Maar het regiem van Peter de Grote was daarom zo'n breuk met het verleden, omdat hij onderdrukte met een vooraf gesteld doel. Hij gebruikte niet,

zoals bijvoorbeeld eerder Iwan de Verschrikkelijke, geweld om het geweld. Hij eiste discipline zoals een kapitein op zijn schip dat mag eisen.

De rol van bronnen

Kleio: Hoe laten jullie de leerlingen tot een oordeel over Peter komen?

Andrej Joerganov: Door het gebruiken van bronnen.

Arno Langer: Op dit moment spelen bronnen ook in het Nederlandse onderwijs een steeds belangrijkere rol. In Rusland wordt eigenlijk sinds de glasnost alleen maar met bronnen gewerkt. Ondersteunende teksten kennen ze op het moment niet.

Jan van Miert: In ons boekje brengen we een mix van bronnen en 'handboek' tekst. De bronnen ondersteunen de tekst.

De opbouw is als volgt. In het eerste hoofdstuk gaan we in op de semantiek van "zee" en "schip" voor het leven en werk van Peter de Grote. In dit deel wordt het theoretische kader aangegeven. Na wat noodzakelijke informatie over het oude Moskovië volgt het Grote Gezantschap: Peter de Grote maakt kennis met de scheepsbouw in het Westen, met de stand van de wetenschap en met belangrijke personen. Terug in Rusland gaat hij aan het werk op basis van zijn opgedame ervaringen. Een aantal hervormingen en allerlei projecten komen aan bod. Het boekje wordt afgesloten met een historiografische evaluatie van de persoon Peter de Grote.

Arno Langer: Een mooi voorbeeld van het praktische nut van het gezantschap is de gang van zaken met betrekking tot Sint-Petersburg.

Peter ontmoette in Londen William Penn. Deze laatste had Philadelphia gesticht in het naar hem genoemde Pennsylvanië. Natuurlijk is het speculatief, maar de stichting van Sint-Petersburg zou als gedachte zijn oorsprong kunnen hebben gehad in deze ontmoeting. En evenals Penn nodigde ook Peter buitenlanders uit in Rusland kolonies te vormen om in de zo noodzakelijke kennis op allerlei terrein te voorzien.

Geschiedenis, speelbal van extremisme?

Kleio: Hoe kijkt een Russische geschiedenisleraar nu aan tegen de figuur van Peter de Grote?

Andrej Joerganov: Er is in de afgelopen acht jaar natuurlijk veel veranderd. De huidige geschiedenisleraren weten niet veel van Peter de Grote. We hadden een zeer streng ideologisch kader waarbinnen de geschiedenis behandeld moest worden en daarin paste Peter niet. Hij werd even vermeld maar gewoon als Peter I, en dus niet als Peter de Grote.

Op dit moment wordt heel hard gewerkt aan nieuw pedagogisch model waarin ook de moderne opvattingen verwerkt zijn. De kern van de vernieuwing is het loskomen van de vertrouwde ideologische kaders. Wij zijn onze hoofd aan het leeg scheppen en vullen het met bronnen.

Kleio: Is dat niet een gevaarlijke situatie? Krijgen bijvoorbeeld nationalistische stromingen niet de kans hun stempel op de geschiedenis te drukken?

Joerganov: Ik praat daar niet graag over. Het is een pijnlijk onderwerp. Extremisme ligt inderdaad op de loer. Ik merk het bij de training van leraren. Iedereen heeft zo zijn eigen, vaak afschuwelijke, geschiedenis. Voedsel genoeg voor extremisme.

In het algemeen wil men zijn lesgeven veranderen en vernieuwen in de zin van de oude tradities van het Russisch geschiedenisbedrijf: werken met bronnen. Dat geeft de vrijheid bij het lesgeven, die zo node gemist is in de periode van het communisme. Gelukkig is de tijd van het overschrijven van artikelen uit de krant voorbij: er zijn nu nieuwe methodes uitgekomen.

Kleio: In Zweden wordt de opponent van Peter, Karel XII, door extremisten afgeschilderd als een held uit de Zweedse ge-

schiedenis. Zit het gevaar er niet in dat ook Peter die rol gaat vervullen aan de Russische zijde?

Andrej Joerganov: Er zijn natuurlijk grote verschillen. Karel was een betere militair en hij was een dapper man. Peter was veel capabeler als vorst. Karel heeft in Zweden niets essentieels veranderd. Maar het belangrijkste verschil is: Peter is een 'westernizer' en voor met name rechts-religieuze kringen is hij een anti-christ. Daarom zal hij niet gemakkelijk die symboolfunctie krijgen in de rechtse hoek.

Peter de Grote is wel een aansprekend figuur in de termen van een Grieks drama. Hij is heel dramatisch, neem alleen al zijn rol bij de dood van zijn zoon Aleksej.

Kleio: Is er bij de leerlingen belangstelling voor Peter?

Andrej Joerganov: Het probleem zit hem in de geschiedenis in het algemeen. Nu de grote onthullingen voorbij zijn neemt de belangstelling van de leerlingen enorm af. Laten we het niet overdrijven. Dit project is een goede gelegenheid om de banden tussen onze beide landen in de schijnwerpers te zetten.

Jozien Driessen, gastconservator van het Amsterdams Historisch Museum, schreef bij de tentoonstelling *Tsaar Peter de Grote en zijn Amsterdamse vrienden* (Kosmos, Utrecht 1996). Zij gaat in op de mensen die Peter in Holland ontmoette en de oprichting en vulling van de Kunstkamer in Sint-Petersburg.

TENTOONSTELLINGEN

Amsterdams Historisch Museum Peter de Grote en Holland

In het Amsterdams Historisch Museum is van 17 december tot en met 13 april een tentoonstelling te zien van een groot aantal voorwerpen die Peter de Grote verzamelde tijdens zijn bezoeken aan het Westen voor zijn Kunstkamer in Sint-Petersburg. Hij kocht complete verzamelingen, instrumenten en schilderijen en tekeningen. Verzamelen was in Holland in: de Hollandse rariteitenkabinetten bevatten de meest uiteenlopende zaken.

Na de dood van de tsaar is de collectie uiteen gevallen, maar van veel voorwerpen bleef bekend dat ze oorspronkelijk behoorden bij de collectie van Peter de Grote.

In samenwerking met de Russische Akademie van Wetenschappen en de Hermitage hebben mensen van het Amsterdams Historisch Museum de afgelopen vier jaar gespeurd naar voorwerpen. Zo werd het mogelijk een tentoonstelling samen te stellen, die licht werpt op de belangstelling van de tsaar én op het bruisende Holland van rond 1700.

Ook persoonlijke bezittingen van de tsaar zijn tentoongesteld.

Nieuwe Kerk Catharina, de keizerin en de kunsten

Ook Catharina de Grote was een verwoed verzamelaarster met de blik gericht op het Westen. In de Nieuwe Kerk in Amsterdam worden, ook van 17 december t/m 13 april, voorwerpen tentoongesteld uit de schatkamers van de Hermitage, die zij verzameld heeft. Het gaat hier om topstukken - uitsluitend het beste van het beste was voor haar goed genoeg. Ook van haar zijn persoonlijke voorwerpen aanwezig.

Moord in Holland

Tom Hage bespreekt:

Jan Willem Verkaik, *De moord op graaf Floris V* (Verloren, Hilversum 1996), Middeleeuwse studies en bronnen XLVII, 277 blz., f50,-.

Ronald de Graaf, *Oorlog om Holland 1000-1375* (Verloren, Hilversum 1996), Middeleeuwse studies en bronnen XXXXVIII, 494 blz., f69,-.

Oorlog is een permanent aanwezig element in onze voorstelling van de middeleeuwen. Die associatie is misschien een gevolg van eenzijdigheid in kronieken en ridderromans waarin uit vrijwel elke bladzijde het wapengekletter opklinkt. Toch stoelt dat beeld op een stevige historische basis, zoals blijkt uit de studie *Oorlog om Holland*, waarop de historicus Ronald de Graaf onlangs promoveerde. In het gebied waarop zijn onderzoek zich richt, ontbrak aanvankelijk in feite een centraal gezag en trachtte een veelheid van kleinere en grote machtskernen in onderlinge concurrentie zich te vestigen met het gevolg dat het eeuwenlang een baaierd van conflicten geweest. Daaruit kwam ten slotte Holland te voorschijn als een relatief behoorlijk gecentraliseerd en gestructureerd vorstendom, waarvan de innerlijk samenhang en het ontluikend saamhorigheidsgevoel overigens nog labiel genoeg waren - zoals door de straks te behandelen studie van Verkaik over de moord op graaf Floris wordt onderstreept.

Oorlog om Holland

Voordat het zover was, is er een lange weg van strijd gegaan die door de Graaf vrijwel volledig en gedetailleerd in kaart is gebracht. Na een inleidende uiteenzetting over de organisatie en de praktische gang van zaken met betrekking tot het militaire bedrijf, behandelt hij achtereenvolgens de 'conflict-clusters' tussen Holland en het Sticht, tussen Holland en Vlaanderen om Zeeland bewester Schelde, de Westfrieze guerrilla tegen de machtspenetratie van de Hollandse graven en twee successie-oorlogen: de Loonse Oorlog (begin 13e eeuw) en de eerste fase

van de Hockse en Kabeljauwse twisten. Voor zijn onderzoek heeft de Graaf royaal gebruik gemaakt van bronnen, zoals archivalia, oorkonden en rekeningen. Kronieken komen ook ruimschoots aan bod, en dan niet alleen 'vroeger', zoals de Egmondse annalen of de rijmkroniek van Melis Stoke, maar ook laat-middeleeuwse of zelfs zestiende eeuwse, zoals de Hollandse kroniek van Johannis à Leidis, de Divisiechroniek en het Oude Goutische Chronyckken van Petrus Scriverius. Maar terwijl die kronieken zich meestal beperken tot wat in vakjargon ook wel 'drum and trumpet history' heet, kiest de Graaf voor een behandeling van zijn onderwerp in een in veel breder kader.

Dit kader omvat een analyse op twee niveaus: het eerste is dat van de 'grand strategy', nader gedefinieerd als de 'politieke strategie, alsmede het algemeen strategisch beleid van een land of coalitie, met betrekking tot politieke, geografische en sociaal-economische ontwikkelingen.'

Het tweede niveau bestaat uit een analyse van de militaire strategie, de krijgsoperatieën en de 'combats', die steeds na de 'grand strategy' aan de orde komen. De auteur gebruikt dus een paradigma dat binnen de huidige polemologische wetenschap gangbaar is.

Deze originele benadering biedt de kans bekende historische gegevens in een nieuw perspectief te plaatsen. Overtuigend wordt aangetoond dat ook in de middeleeuwen de talloze krijgsoperatieën niet te herleiden zijn tot grillige ad-hoc beslissingen als gevolg van

kleio

nummer 8/96
pagina's 24 en 25

een persoonlijke of dynastieke belangen of onberedeneerde veroveringsdrang dan wel van de begeerte tot het beheersen van een strategisch of economisch belangrijke lokaties.

Achter die frequente schermutselingen op grote en kleine schaal te land en ter zee, soms uitmondend in een 'bataille rangée'-een geregelde, open veldslag - gaat een lange termijn doelstelling schuil die gebaseerd is op een weloverwogen beleid en die wordt nagestreefd met behulp van een veelheid van strategieën waarvan het inzetten van militia er slechts één vormt. Hierbij moet gedacht worden aan middelen zoals handelsembargo's, privilegeren en steunen van partijgangers, het bouwen van dwangburchten, verlenen van stadsrecht, het sluiten van coalities enzovoort. Hetzelfde geldt voor het tweede niveau, dus voor de militaire strategie, de logistiek en de tactiek, aspecten waaraan evenzeer een duidelijk conceptie en organisatie ten grondslag lagen.

Een voorbeeld van iemand die, terugkijkend, op beide niveaus kundig, maar niet foutloos opereerde, zoals ook Verkaik laat zien, is Floris V, niet alleen wat betreft zijn planmatige machtsontplooiing in het Stichtse grensgebied, maar ook tegenover de rebelse Westfriezen. Uiteindelijk slaagde hij er in daar zijn legitieme machtsaanspraken te effectueren door het aanleggen van wegen, de beheersing van de oevers van het IJ, het inschakelen van de vloot voor militaire operaties, het bouwen van dwangburchten en door het zoveel mogelijk intact laten van oude rechten.

Te modern?

Hoe aannemelijk dit alles ook is, vraag ik me toch af of door het gebruik van dat 'grand strategy-model' de middeleeuwse veiligheidspolitiek niet te veel in een modern perspectief wordt geplaatst.

'Grand strategy' impliceert een doorgaand beleid, een rationele afweging tussen belangen, verplichtingen en vermogen. Nu kan men gemakkelijk tal van gevallen aanwijzen die dit model lijken te doorkruisen: alleen al de eerste twee weken van de Hollandse expeditie naar West-Friesland in 1396 slorpten 34.000 nobel op, terwijl de staatsuitgaven in 1400 jaarlijks 17.000 nobel bedroegen. Hoe wel de Hollandse graven voortdurend met tekorten kampten, werd deze expeditie doorgezet, kennelijk omdat andere factoren zwaarder wogen; in 1345 liep de poging van Willem IV om Friesland te annexeren uit op een verpletterende nederlaag bij Staveren, een onderneming die wel moest mislukken

omdat de graaf over onvoldoende machtsmiddelen beschikte voor een duurzame bezetting en het duidelijk was dat hij in een 'veertiende-eeuws Vietnam' terecht zou komen.

Moet men bij deze willekeurig gekozen voorbeelden spreken van taxatiefouten of schiet hier de toepasbaarheid van het model tekort, omdat er uitgegaan wordt van factoren waarvan de betrokkenen zich niet of nauwelijks rekenschap gaven of konden geven?

Een vraag die nauw met het vorige samenhangt, is de wisselwerking tussen de 'grand strategy' en het niveau van de 'krijgsoperatiën en de tactiek'. De samenhang en verhouding daartussen is soms moeilijk te peilen. Middeleeuwse oorlogvoering is niet alleen, of slechts ten dele een kwestie van beleid; niet beleidsmatige, zo men wil, irrationele factoren als eergevoel of wraak spelen evenzeer een rol en wat niet echt duidelijk wordt is welk gewicht of welke rangorde daaraan moet worden toegekend. Soms lijken ze zelfs het uitgangspunt van beleid te vormen of beleidsresultaten in één keer weer op het spel te zetten:

'In Holland kwam in 1234 Willem II aan de macht. In zijn dagen was de relatie met het Sticht vrij goed, totdat in 1254 een Utrechtenaar, volgens anderen een 'Fries', een steen naar het hoofd van de graaf had gegooit - een gebeurtenis die voor de 'verdedigingspolitiek' op dat moment letterlijk veel zwaarder woog dan de 'staatstekorten'.

Hetzelfde geldt voor Floris V wiens West-Friesland-beleid grotendeels te herleiden is

tot het verlangen de smadelijke dood van zijn vader te wreken die tijdens een expeditie naar Friesland in 1256 werd doodgeknuppeld.

Dat het wraakmotief uiteindelijk allesbepalend is geweest, verwoordt Floris zelf in een brief aan de Engelse koning Edward uit 1282 - *'iets dat ik voor alle andere dingen heb gewild'* - een voorstelling van zaken die in een emotionele passage bij Stoke wordt bevestigd.

Kritiek en waardering

Behalve vragen, heb ik toch ook wel kritiek, met name op de nogal lichtvaardige wijze waarop de auteur is omgegaan met de problemen die middeleeuwse verhalende bronnen stellen wanneer men ze hanteert voor een reconstructie van de middeleeuwse oorlogvoering. Die problematiek ligt veel complexer dan alleen partijdigheid. Kroniekschrijvers hanteren literaire conventies of tradities die dwingend zijn dan de historiciteit: in de voor de Vlamingen fataal blijvende zeeslag bij Zierikzee (1304), weigert Gwijde van Vlaanderen de aftocht te blazen en zou hij alle adviezen in die richting van boord geveegd hebben met een uitroep die een citaat blijkt uit het bijbelboek Jezus Sirach.

De bron die hier gebruikt wordt, zijn de *Annales Gandenses*, en het kan haast niet anders of een bijbelvaste Gentse monnik heeft hier - wat vaker voorkwam - iets van eigen vinding in de mond van Gwijde gelegd.

Niet alleen in krijgstoespraken, maar ook in de krijgsbeschrijvingen stuit men op fictieve

Transport van materieel en wapens. Miniatuur (Pierpont Morgan Library, New York).

Edward I (1239-1307). Pentekening (Bodleian Library, Oxford).

interpolaties. Zijn contemporaine kronieken al bronnen die men om verschillende redenen met omzichtigheid moet gebruiken, dat geldt nog sterker voor de laat-middeleeuwse kronieken die de auteur benut voor militaire gebeurtenissen die eeuwen eerder hebben plaatsgevonden. Zulke kronieken berusten vrijwel nooit op wezenlijk nieuw materiaal, maar bouwen vrijmoedig verder op oudere en andere kronieken en worden, afhankelijk van de historische context, verfraaid tot een nieuwe versie. En hoewel de auteur zich hiervan bewust is, is hij niettemin niet altijd consequent in zijn kritische distantie.

Dit laatste betekent overigens geen wezenlijke aantasting van de resultaten van dit onderzoek. De Graaf levert een overtuigend beeld van het middeleeuwse krijgsbedrijf op het operationele en tactische vlak, maar vooral ook van het bredere kader van de veiligheidspolitiek waarbinnen het krijgsbedrijf toen al functioneerde. De originele 'grand-strategy' benadering betekent niet in de laatste plaats ook een bijdrage op niveau aan de historische 'reconstructie' van de wijze waarop zich het moeizame en complexe proces van staatsvorming in Holland gedurende enkele eeuwen heeft voltrokken - een resultaat dat respect afdwingt.

Floris V

Behalve door oorlog werd het groeiproces van het graafschap naar territoriaal vorstendom ook gekenmerkt door dynastieke crises, waarvan Verkaik in zijn proefschrift over de moord op Floris een van de meest beruchte nader onder de loep heeft genomen.

Terecht vraagt Verkaik zich af hoe zinvol het is om na bijna zeven eeuwen dit dossier te heropenen dat in de loop der eeuwen een indrukwekkende omvang heeft bereikt.

Die zin ontleent zijn studie voor een niet gering deel aan het opruimen van allerlei mythen die zich van de moord hebben meester gemaakt. Daaraan besteedt hij de eerste honderd bladzijden van zijn boek.

De eerste mythe die Verkaik deconstrueert is die van Gerard van Velzen als de man achter de samenzwering, door hem op touw gezet om zich te wreken voor de verkrachting van zijn vrouw door Floris. Uitgangspunt van zijn analyse vormt Hoofts *Geeraerd van Velzen* waarin deze voorstelling zijn populariteit voor een goed deel te danken heeft en waarin Floris naar analogie van Filips II als een tiran wordt getekend en Willem van Oranje als dienaar der staten de verzwegen held is waar-

tegen Gerard van Velzen als tegenbeeld wordt afgezet.

Hoofts voorstelling blijkt terug te grijpen op de mondelinge middeleeuwse traditie, op een historielied dat in ruime kring bekend was en waarvan de oudste druk dateert uit het eind van de zestiende eeuw.

Eerder genoemde Johannis à Leydis heeft aan die mythevorming eveneens een bijdrage geleverd door ten onrechte tussen Gysbrecht van Amstel, Herman van Woerden en Gerard van Velzen een familierelatie te construeren en door de laatste, eveneens ten onrechte, de status van ridder toe te kennen. Dat het verkrachtingsmotief - dat al kort na de dood van Floris als gerucht de ronde deed - iedere historische basis mist, wordt weliswaar niet bewezen, maar wel uiterst aanneemelijk gemaakt door zijn verwijzing naar een aantal identieke middeleeuwse gevallen waarin het verkrachtingsmotief naar voren wordt gebracht ter verklaring van een politieke moord waarvan de buitenstaanders de complexe achtergrond niet kenden.

Hoofts *Gheeraerd* blijkt nog in ander opzicht bijgedragen te hebben tot mythevorming: de poging van het 'gewone volk' de gevangen graaf te bevrijden wordt door Hooft geplaatst in het perspectief van Floris als de sluwe tyran die het gewone volk heeft misbruikt om de adelsmacht te fnuiken.

Wat hier nog een negatieve strekking heeft wordt in de achttiende eeuw door Bilderdijk omgesmeed tot de voorstelling van Floris als de populaire vorst - der keerlen Godt - waarin het beeld van de verkrachter plaats heeft gemaakt voor dat van Floris als martelaar voor de zaak van boeren en burgers.

Een nieuwe visie

Hiermee heeft Verkaik de weg vrij gemaakt voor een nieuwe reconstructiepoging van de werkelijke toedracht. Sleutelmoment in die reconstructie vormt januari 1296 toen Floris zijn banden met de Engelse koning Edward I verbrak en te Parijs een bondgenootschap aanging met de Franse koning Filips de Schone, een overstap die allen maar doorzichtig te maken valt wanneer Floris optreden vanuit de 'internationale' politieke context wordt geanalyseerd.

Die context wordt gevormd door de spanningen tussen de Engelse en de Franse koning. In die controverserieuze riep de Honderjarige oorlog zijn schaduw al vooruit en daarbij werden de territoriale vorstendommen op het continent nolens volens betrokken van-

wege hun gewicht als mogelijke coalitiepartners.

Wat uiteindelijk volgens Verkaik voor Floris' overstap doorslaggevend is geweest, was Edwards besluit om Dordrecht als stapelmarkt voor de Engelse wol in te wisselen voor het Brabantse Mechelen. Aan die verplaatsing lag geen economisch maar een politiek motief ten grondslag: het was de prijs die Edward moest betalen voor het toetreden van de Brabantse hertog tot de anti-Franse coalitie.

Dit besluit van Floris, waarvan hij de consequenties vermoedelijk niet heeft kunnen voorzien en waarin toch ook wel een zekere rancune tegenover Edward I zal hebben meegespeeld, was volgens Verkaik de essentiële schakel in een keten die uiteindelijk zou leiden tot de vorming van het complot dat de Hollandse graaf noodlottig zou worden.

Hoewel Edward als medeplichtige aan het complot moet worden beschouwd, kan hij niet als als de initiator worden aangemerkt; dat was heer Jan van Cuyk - in 1295 leenman van de Engelse koning geworden - en wel om de simpele reden - aldus Verkaik - dat Floris sinds hij het Franse kamp was binnengestapt op instigatie van Filips de Schone op het punt stond de heer van Cuyk de oorlog te verklaren. Doel van de samenzweerders was overigens niet om Floris uit de weg te ruimen of om hem naar Engeland te 'transporteren', maar om hem levenslang op te sluiten zijn sterkste burcht - het Muider slot.

Met deze actie beoogden ze verschillende vliegen in één klap te slaan: onder het nominale gezag van Jan I. Floris vijftienjarige zoon die gehuwd was met een dochter van Edward I, zowel de anti-Engelse coalitie in het hart te treffen als een adelsregering te vormen:

'en zo begon dan op 23 juni 1296 die coupoging, die in de middag van de 27e tot een dramatische ontknoping zou komen. Die ontknoping is dan vermoedelijk als volgt gegaan: 'het groepje ruiters dat, de graaf gebonden meevoerend, het Muider slot verliet voor het compleet werd ingesloten en dat wegreed over de deedijk, zag zich bij Muiderberg de weg versperd door een groep Gooiers. Toen zij door het land om de hindernis heen wilden trekken deed de graaf een poging om weg te komen. Zijn paard belandde in een modderige sloot of vliet. ... Ondertussen kwamen de Gooiers steeds dichterbij. Gerard van Velzen moet in zijn teleurstelling, paniek en woede, liever dan de graaf te laten bevrijden, besloten hebben hem af te maken. Enkelen hielpen Gerard daarbij, terwijl anderen zich uit de voeten maakten'.

De goede en de slechte kanten

De ontmanteling van het fictionaliseringsproces rond de moord en de reconstructie van de toedracht van de gang van zaken die leidde tot de vorming van het complot, zijn de sterkste onderdelen van dit boek dat zonder meer een belangrijke aanvulling betekent voor het 'Floris-dossier'. De auteur beschikt over een indrukwekkende beheersing van de bronnen waardoor hij in staat blijkt elk door hem behandeld facet met een massa - veelal nieuwe - gegevens te adstrueren en te onderbouwen.

Een mooi voorbeeld is zijn vondst van een nieuwsbrief kort na dato die onder meer allerlei details bevat van de gruwelijk wijze waarop Floris tijdens zijn kortstondige gevangenschap op het Muider slot behandeld zou zijn.

Daar staat echter wel weer tegenover dat meesterschap over het materiaal ook een keerzijde heeft.

Hoewel het voorgaande de indruk van het tegendeel wekt, bekruipt de lezer meer dan eens het gevoel van gemis aan innerlijke samenhang. De overstelpende hoeveelheid onderzoeksmateriaal die Verkaik over Floris heeft verzameld, heeft hij getracht onder de noemer van de moord te brengen, een poging waarin hij maar ten dele is geslaagd. Zijn boek staat bol van soms uitvoerige uitweidingen die met de moord en het Nachleben nauwelijks in verband staan - zoals bij voorbeeld het vijfde hoofdstuk waarin de overtocht van Jan I vanuit Engeland naar het graafschap en zijn voorbereidingen om de opstand van de Westfriezen te beteugelen, aanleiding is een historisch overzicht van de problematische verhouding tussen de Hollandse graven en Westfriesland.

Aan het slot van het boek wordt vervolgens nog een afzonderlijk excurs toegevoegd over de Friese vrijheid.

Verkaiks streven om al dat materiaal toch nog een plaatsje in zijn boek te geven, is nog wel te billijken, minder echter dat hij zich niet heeft kunnen inhouden om iedereen die in dit dikke dossier ooit iets heeft beweerd dat niet met zijn bevindingen strookt, voortdurend in tekst en noten de les te lezen. Behalve weinig elegant, leidt het ook de aandacht af van zijn eigen resultaten die er zeker mogen zijn.

Dit is Graef Floris, Coninck Willems Soon, ende was die vyfziende Grave van Hollant.

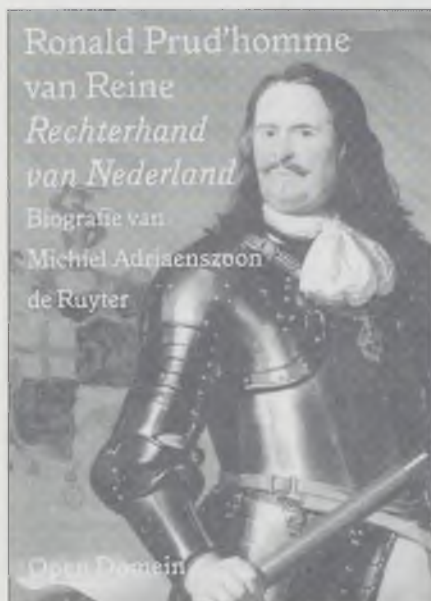
Fantasiafbeelding van Floris V uit 'Het oude Goudtsche Kronycken', gravure van Adrianus Matham (Amsterdam 1663).

RECENSIES

In 't kort

In 't kort is een rubriek waarin maandelijks de uitgaven die bij de redactie zijn ontvangen worden aangekondigd. Een selectie uit deze boeken wordt in een later nummer van KLEIO besproken.

De Rechterhand van Nederland, Michiel Adriaenszoon de Ruyter is een van de weinige helden die Nederland rijk is. Zijn schepen trotseerden de woeste golven, de Engelse vijand was niet bestand tegen zijn kanonnen en de Duinkerker kapers sloegen voor hem op de vlucht. Een wat al te romantisch beeld, dat we aan de vroegere biografen te danken hebben?

Ronald Prud'homme van Reine is opnieuw in de archieven gedoken om te kijken hoe heldhaftig onze zeeheld eigenlijk was, wat hij van de politiek dacht en hoe z'n privé-leven eruit zag. (Arbeiderspers, 406 blz., f65,00, ISBN: 90 295 3486 9.)

Cornelus de Jong van Rodenburgh is allesbehalve een historische beroemdheid. Toch had ook hij een opvallend en bewogen leven, dat veel zegt over de tijd waarin hij leefde: eind achttiende, begin negentiende eeuw. Aanvankelijk was hij een succesvol zeeofficier, maar na een pijnlijke nederlaag tegen de Britten werd hij ontslagen en verbannen. Hij stortte zich op het beschrijven van z'n zee-reizen, werd uiteindelijk gerehabiliteerd en eindigde als bestuurder.

Jaap R. Bruijn en Carla van Baalen laten zien wie De Jong was in *Van Zeeman tot residentiebuerger*. (Verloren, 96 blz., f25,00, ISBN: 90 6550 144 4.)

In *Elke tijd is overgangstijd* zijn een aantal artikelen van H.W. von der Dunk bijeengebracht. Het centrale thema is de manier waarop met het verleden wordt omgegaan. De essays zijn grotendeels bewerkingen van lezingen.

Zoals gebruikelijk bij Von der Dunk behandelt hij de meest uiteenlopende onderwerpen. Naast opstellen over de Verlichting, Mythes en de Eeuw der Dictaturen behandelt hij de verhouding van Heine, Freud en Löwith tot Duitsland en hun joodse afkomst. (Prometheus, 216 blz., f39,90, ISBN: 90 5333 404 1.)

Jo Tollebeek heeft een aantal van zijn opstellen over de geschiedschrijving gebundeld. In *De ekster en de kooi* wil hij laten zien hoe het historisch besef en de manier waarop geschiedenis wordt beschreven, is veranderd. Volgens Tollebeek is de confrontatie met het

verleden niet louter een politieke en wetenschappelijke aangelegenheid meer. Het wordt steeds meer een 'kwesatie van taal en compositie, van sensaties en ervaringen, van gevoelens als nostalgie en angst, van cultuur en cultuurkritiek'. (Bert Bakker, 322 blz., f39,90 ISBN: 90 351 1781 6.)

De Franse romanschrijfster Danièle Sallenave hield in 1990 en 1991 een dagboek bij. In die tijd reisde ze door Oost-Europa, dat toen een van de meest schokkende periodes uit z'n geschiedenis doormaakte. De Berlijnse Muur was net gevallen, de Sovjet-Unie stond op instorten. In *Gepasseerd station* beschrijft ze de euforie en ellende die de omwenteling teweegbracht. (Arbeiderspers, 280 blz., f49,90, ISBN: 90 295 3491 5.)

De Amsterdamse historici Frits Boterman en Willem Melching hebben de geschiedenis van Duitsland in de twintigste eeuw beschreven. De titel, *De Duitse Phoenix*, geeft aan wat de centrale stelling van de auteurs is: het vermogen van Duitsland tot wedergeboorte. (Prometheus, 336 blz., f39,90, ISBN: 90 351 1598 8.)

Gaston van Kamp, docent klassieke oudheid, trok naar Griekenland met de vraag of de oude cultuur ons nog iets te zeggen heeft. Hij reist langs plaatsen als Santorini, Athene, Delphi en Olympus en vertelt over goden en legenden, maar ook over landschap, cultuur en toerisme. Een combinatie van reisverslag en geschiedenis dus. (Atlas, 223 blz., f36,90, ISBN: 90 254 0898 2.)

Ruud Slotboom

kleio

nummer 8/96
pagina's 28 en 29

BIOGRAFIE

Li Zhisui, *Het privé-leven van Mao* (Balans, Amsterdam 1994), 683 blz., prijs f59,90.

Na de publicatie van dit boek over het privé-leven van Mao waren er nogal wat lovende woorden voor de schrijver dr. Li Zhisui. Lang heeft de lijfarts van Mao er echter niet van mogen genieten, want kort na het uitspreken van al die mooie woorden kwam hij te overlijden.

Het is de vraag of al die lof wel terecht is. Al lezende bekwam mij steeds vaker het gevoel een voyeur te zijn, zoals een *Story*- of *Privé*-lezer bij de kapper. Ik vroeg me af wat het belang was van het telkens weer herhalen van Mao's seksuele uitpattingen met jonge vrouwen. Details over niet ingedaalde teelballen, al dan niet noodzakelijke klisma's, een te krappe voorhuid etcetera doen het misschien goed als borrelpraat of als anekdote in de klas, de historische waarde ontgaat mij een beetje.

Opvallend is dat dit soort gegevens het uitermate goed doen in de kritieken. Natuurlijk, er wordt ook aandacht besteed aan de door Li Zhisui besproken historische gebeurtenissen. Maar telkens lijkt een besmuikt gegiechel op te klinken. Mao waste zich nooit, poetste z'n tanden niet, en zou aan de geslachtsdelen van een jonge bewaker hebben gezeten.

Hoe moet men dit boek nu beoordelen: als een wel zeer dikke *Privé*, of als een historisch verantwoorde biografie? In feite is het boek zeer lezenswaardig, mits men zich (zoals ik) niet al te veel stoort aan genoemde saillante details. Definitief wordt nu elke twijfel weggenomen over de centrale en overheersende rol van Mao in de rampen in de periode '49-'76. Belangrijk is ook dat Li laat zien dat Mao's getrouwen hem op elke mogelijke manier naar de ogen kijken. Duidelijk wordt dat Mao bewust informatie werd onthouden dan wel dat hij de verkeerde informatie kreeg. Fouten van Mao, verkeerd lopende campagnes, mislukte oogsten, het werd hem niet of verhuld verteld.

De angst voor de woedeuitbarstingen was groot, maar groter nog was de vrees om de eigen bevoorrechte positie aan het Hof van Mao te verliezen.

Li schetst Mao als een dictator die buien van enthousiasme en grote werklust afwisselde met diepe depressies, gekenmerkt door een grote inertie. Regelmatig koos Mao voor een langdurige binnenlandse ballingschap, volgens Li één van Mao's bekende strategieën als hij eindelijk inzag dat het niet allemaal liep zoals hij het zich had voorgesteld. De

boel de boel laten, de andere partijleiders zich laten stukbijten op de ontstane problemen en zelf buiten schot blijven was het parool. Wel bleef hij op de hoogte van de ontwikkelingen en weefde hij vanuit die positie een net van intriges.

Welke rol speelde dr. Li? Als lijfarts maakte hij alles van zeer nabij mee. Hij zegt die positie niet te hebben geambieerd en heeft regelmatig geprobeerd een meer 'schaduwrijke functie' te krijgen. Maar ook hij was gevoelig voor de positieve kanten van zijn werk (zoals een betere woning en beter voedsel).

Li hield als Mao's lijfarts tot 1966 een soort dagboek bij. Toen het tij van de Culturele Revolutie keerde, besloot hij zijn aantekeningen te verbranden. Uit angst voor zijn veiligheid waagde hij het niet nog langer aantekeningen te maken. Maar op aandringen van vooral z'n vrouw begon hij in 1977 opnieuw met het opschrijven van gebeurtenissen. Pas na de dood van z'n vrouw, in maart '89, zette hij zich definitief aan het schrijven van dit boek.

Dat Li daar zo lang mee heeft gewacht, kan ik me nog wel voorstellen. Meer moeite heb ik - zoals gezegd - met de grote gedetailleerdheid. Hoe is het mogelijk dat iemand na zoveel jaar nog weet dat Mao in de lente van 1955 zo erg aan slapeloosheid leed dat hij slechts tot korte hazeslaapjes in staat was? Dr. Li's uitleg: Mao's taalgebruik was zo kleurrijk en levendig dat het onuitwisbaar in zijn geheugen was geprint. Het blijft verbazingwekkend!

F. Slicht

DEVENTER 1578-1619

Jacobus Revius, *Licht op Deventer. De geschiedenis van de provincie Overijssel en met name de stad Deventer*. Boek 5, 1578 - 1619, vertaald en toegelicht door A. Budé, G. Hartong en C. Heesakkers (Verloren, Hilversum 1995) 160 blz., prijs f40,00.

Jacobus Revius werd in 1614 in Deventer tot predikant benoemd. Hij zou zijn ambt dertig jaar vervullen. Revius speelde een belangrijke rol in het kerkelijk leven in Deventer, in Overijssel en later ook in de rest van de Republiek. In 1618 werd hij afgevaardigd naar de Nationale Synode van Dordrecht en in 1633 en 1634 verbleef hij een jaar in Leiden, waar hij betrokken was bij de revisie van de Statenvertaling van het Oude Testament.

De eerste helft van *Licht op Deventer* is geschreven in de vorm van een kroniek. Aan de

hand van jaartallen wordt op chronologische wijze de geschiedenis van de stad verteld. Later verandert de stijl van het geschrevene. De betrokkenheid van de auteur bij de strijd tussen de remonstranten en contra-remonstranten komt duidelijk naar voren in zijn verslag.

De auteur heeft in ruime mate gebruik gemaakt van allerhande bronnen die hem ter beschikking stonden. Hij bezat een groot aantal handgeschreven documenten, gedichten en brieven van tijdgenoten. Daarnaast maakte hij gebruik van het Leenregister van de Proosdij van Sint Lebuinus en de kerkelijke archieven. Hij citeert veelvuldig daaruit. Het verhaal van de Franciscaner monnik en latere predikant Albertus van Oosterwijck heeft hij bijvoorbeeld integraal opgenomen. De monnik was zich bewust geworden van zijn 'dwaling', bekeerde zich en vluchtte uit het klooster van Sint-Truiden in het Prins-bisdom Luik. Na een gevangenschap van enkele weken werd hij 'door tussenkomst van God' vrijgelaten en kon hij vluchten naar zijn geboortestad Deventer.

Een ander aardig verhaal gaat over het dienstmeisje Catharina Simonsdochter die haar werk opgaf en voortaan in mannenkleden door het leven ging. Haar vader waande haar dood, terwijl zij als Simon Porta als kleermaker werkte. Vervolgens werd zij een bekwaam steenhouwer en nam zij dienst in het Staatse leger.

Buiten enkele kleurrijke vertellingen is het boek voornamelijk een opsomming van feiten. De installatie van de kerkeraad en de benoeming van nieuwe voorgangers worden telkens genoemd. Tussen de jaartallen door wordt echter tevens interessante informatie gegeven.

Revius beschrijft bijvoorbeeld uitgebreid het beleg van de stad door Rennenberg en de misstap van Leicester om een Iers garnizoen onder leiding van de Spaansgezinde Stanley binnen te laten. 'Dat waren de barbaarse en wildse kerels die men ooit bij vriend of vijand in Nederland gezien had.'

Door het verraad dat Stanley in 1587 pleegde, viel Deventer in handen van de tegenstanders. De bevolking had volgens Revius de val van de stad echter reeds in de hand gewerkt, doordat zij de Rooms en Spaansgezinden die zitting hadden in het bestuur, niet had afgezet.

Het Calvinisme was voor Revius zeer belangrijk. Hij behandelt uitvoerig de stappen die genomen moesten worden, voordat men naar de Nationale Synode kon vertrekken. In het conflict tussen de remonstranten en contra-remonstranten stelt hij de laatste onvoorwaardelijk in het gelijk.

In dit boek is een opvallende stijlwisseling waar te nemen. Aanvankelijk is het een kroniek. Later wordt het geschiedschrijving met sterk autobiografische elementen. Tussen de regels door is interessante informatie te lezen over bijvoorbeeld de politiek van Rennenberg, Leicester en Prins Maurits. Enige voorkennis over de periode is voor een goed begrip van dit boek wel een vereiste.
Karin Heij

STAATSINRICHTING EN POLITIEK

H. Daudt, *Echte politicologie. Opstellen over politicologie, democratie en de Nederlandse politiek* (Bert Bakker, Amsterdam 1995), 493 blz., prijs f39,90.

Echte politicologie is op initiatief van de Stichting Het Parool verschenen ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van prof. dr. Hans Daudt, van 1963 tot 1990 hoogleraar in de wetenschap der politiek aan de Universiteit van Amsterdam en van 1981 tot 1994 voorzitter van deze stichting. De bundel bevat een selectie uit zijn wetenschappelijk werk door een tweetal redacteurs: Daudts oud-collega in Leiden prof. dr. H. Daalder en J.H. Gaemers.

De opstellen zijn geordend naar drie hoofdthema's: het vakgebied van de politicologie, de democratie en ontwikkelingen in de Nederlandse politiek. Zij behandelen onder meer: het politieke gedrag of proces (waar- onder kiesgedrag), ontwikkelingen in de wetenschap der politiek (vooral benaderingswijzen), de ontwikkeling van het politicologisch onderzoek, de relatie tussen politicologie en het politieke handelen, opvattingen over democratie (onder anderen van de Oostenrijks-Amerikaanse econoom en socioloog Joseph A. Schumpeter en de Amerikaanse politicoloog Robert A. Dahl), legitimiteit en legitimatie, de politieke toekomst van de verzorgingsstaat, de ontwikkeling van de (partij)politieke krachtsverhoudingen en coalitievorming in Nederland tussen 1945 en 1980, de partijpolitieke machtsverhoudingen na de kamerverkiezingen van 3 mei 1994, en staatkundige vernieuwing.

Het inleidend deel bevat drie opstellen: prof. dr. J.Th.J. van den Berg, Leids politicoloog en fractievoorzitter van de PvdA in de Eerste Kamer der Staten-Generaal, geeft een zeer lezenswaardige schets van de persoon Daudt en van een aantal thema's in diens werk (kies- zers en kiesgedrag, verzorgingsstaat en democratie, de PvdA en de KVP); Daalder biedt een helder overzicht van de strijd in Amsterdam over de democratisering van de

universiteit (geschiedenis van de 'affaire-Daudt'); W. van Norden beschrijft Daudts werkzaamheden voor de Perscombinatie en de Stichting Het Parool.

Het boek bevat ten slotte een lijst van de voornaamste publicaties van Daudt en een personenregister.

Een waardevol boek voor de docent geschiedenis en staatsinrichting.
Jan Brouwer

J.W. van Deth en J.C.P.M. Vis, *Regeren in Nederland. Het politieke en bestuurlijke bestel in vergelijkend perspectief* (Van Gorcum, Assen 1995), 281 blz., f49,90 (met Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden, geraadpleegde literatuur en zakenregister).

Regeren in Nederland biedt een beschrijving en een analyse van de hoofdlijnen van het Nederlandse politieke en bestuurlijke bestel en plaatst deze in historisch en vergelijkend perspectief. De schets van de historische achtergrond omvat voornamelijk de ontwikkeling van het Koninkrijk der Nederlanden en de invloed daarop van een aantal maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de schoolstrijd, de strijd om uitbreiding van kiesrecht, de sociale kwestie, verzuiling en pacificatiepolitiek en ontzuiling en politisering.

Vergelijkingen met andere democratische politieke stelsels beogen de bijzondere kenmerken van het Nederlandse bestel te accentueren, bijvoorbeeld een vergelijking van het Nederlandse kiesstelsel van evenredige vertegenwoordiging met het Britse districtenstelsel, van de positie van de Nederlandse minister-president met die van de Duitse bondskanselier, van de Nederlandse gedecentraliseerde eenheidsstaat met federatieve staatsvormen en van het Nederlandse parlementaire stelsel met presidentiële systemen.

De beschouwing van het Nederlands stelsel is gebaseerd op negen vragen met elf daarbij behorende typering. die - weergegeven in een duidelijk schematisch overzicht - bepalend zijn voor de structuur van het boek. Tot deze typering behoren soevereine staat, constitutionele monarchie, parlementaire democratie, democratische rechtsstaat, verzorgingsstaat, representatieve democratie, participatie-democratie, belangengroependemocratie, gedecentraliseerde eenheidsstaat en bureaucratie.

Kenmerken van het Nederlandse politieke en bestuurlijke bestel die onder andere aan de orde komen, zijn de positie en functies van het staatshoofd, de relatie tussen een erfelijk

kleio

monarch en democratisch gekozen politici (politieke ministeriële verantwoordelijkheid), de relatie tussen regering en volksvertegenwoordiging, de positie van de Nederlandse minister-president binnen de regering, het wetgevingsproces, de verdeling van taken en bevoegdheden tussen de rijksoverheid en lagere overheden, invloedsmogelijkheden van de burger op de politieke besluitvorming, de rol en functies van politieke partijen, de rechtsbescherming van de burgers, de rol van de overheid in de verzorgingsstaat, de rol en functies van belangengroepen in het proces van politieke besluitvorming, de relaties tussen ambtenaren, politici en burgers, en de beperking van de Nederlandse onafhankelijkheid door afspraken in internationaal verband en overdracht van nationale bevoegdheden (soevereiniteit) aan de Europese Unie (EU).

Jammer is wel, dat geen duidelijk onderscheid is gemaakt tussen hoofdlijnen, bijzondere kenmerken, elementen en aspecten van het Nederlandse bestel en dat de begrippen regerings- en staatsvorm als synoniemen worden gebruikt.

Onjuist is het Provinciale Staten en de Gemeenteraad evenals de Staten-Generaal te beschouwen als gekozen vertegenwoordigingen van de burgers en de Colleges van Gedeputeerde Staten (GS) en van Burgemeester en Wethouders (B & W) evenals de regering als bestuursorganen. In deze opvatting vertegenwoordigen de vertegenwoordigende organen, Staten-Generaal, Provinciale Staten en de Gemeenteraad, de burgers bij bestuursorganen, respectievelijk de regering, het college van GS en het college van B & W (72-73). Provinciale Staten en de Gemeenteraad staan formeel echter aan het hoofd van respectievelijk de provincie en de gemeente en vormen derhalve de provinciale respectievelijk de lokale regering. Deze organen zijn dus wel degelijk ook bestuursorganen (vgl. 101 en 106).

Onjuist is ook de opmerking (38) dat in de onderwijswet van 1857 de oude formule is gehandhaafd dat het openbaar onderwijs opleidt 'tot alle christelijke en maatschappelijke deugden', terwijl in deze wet juist een nieuwe formule werd opgenomen die het openbaar onderwijs 'dienstbaar' maakte aan de 'opleiding tot alle Christelijke en maatschappelijke deugden': de opleiding tot christelijke deugden zelf diende derhalve juist niet in de school, maar elders - thuis en in de kerk - plaats te vinden. Onjuist is ten slotte de mededeling (251) dat de EU de opvolger is van de EG. De EG is namelijk de opvolger van de EEG. De EU omvat drie pijlers: de pijler van de EGKS, EURATOM en de EG, de

pijler van het gemeenschappelijk buitenlands beleid en veiligheidsbeleid (GBVB) en de pijler van de samenwerking op het gebied van Justitie en Binnenlandse Zaken (JBZ).

Regeren in Nederland vormt met het oog op de voorgestelde eindtermen voor het vak geschiedenis en staatsinrichting in de nieuwe tweede fase van het voortgezet onderwijs (havo: D 11 en vwo D 13) een waardevolle aanwinst van het te gebruiken studiemateriaal voor het vak geschiedenis en staatsinrichting in de schoolbibliotheek.

Jan Brouwer

KIEZERS EN PARTIJEN

N.P.G.W.M. Kramer e.a. (red.), *Politieke marketing: winst of verlies?* (Sdu, Den Haag 1996) 206 blz., f47,50.

Veel is reeds gesproken en geschreven over de afstand en zelfs de kloof tussen kiezers en gekozenen en over mogelijkheden om deze afstand te verkleinen en om politieke betrokkenheid en politieke participatie te bevorderen. Over het algemeen wordt daarbij het accent gelegd op mogelijke activiteiten van de kiezer, zoals deelname aan verkiezingen, politiek actief zijn en het gebruik maken van verschillende vormen van participatie in het politieke beleids- en besluitvormingsproces (inspraak bijvoorbeeld).

Het boek *Politieke marketing* bevat bijdragen van vooraanstaande politici (Bolkestein, Dijkstal, Rottenberg, Wolffensperger e.a.), wetenschappers, campagnedeskundigen en journalisten, en wil, in aansluiting op *Politieke communicatie in Nederland* (1994), juist een beeld geven van mogelijke vormen waarmee de politiek het contact met de kiezer kan bevorderen.

Zoals de titel aangeeft, staat in dit boek politieke marketing centraal, dat wil zeggen een marktgerichte in plaats van een productgeoriënteerde benadering van het electoraat door politieke partijen. In de electorale strijd om de gunst van de kiezers (vooral de 'zwevende kiezer') gaat het in termen van politieke marketing om de kiezer als politieke consument, stemgedrag als consumentengedrag, politieke communicatie, het gebruik (onder anderen door Ross Perot en Berlusconi) en de rol van de communicatie- en informatietechnologie (de elektronische snelweg en on line communicatie), verkiezings- en kiezersonderzoek, verkiezingscampagne en campagnestrategie (ontwikkeling, implementatie en effectiviteit), de verhouding tussen politieke partijen en de massa-

media, de kwestie van de issuekeuze en agendavorming in de politiek en de veranderende positie van politieke partijen tussen samenleving en openbaar bestuursstelsel (van klassieke massapartij via moderne kaderpartij naar electoraal-professionele partij) en de rol daarbij van beleids- en opinie-onderzoekers, marketingdeskundigen en politieke persoonlijkheden (lijsttrekkers).

In dit kader komen ook aan de orde politieke communicatie in het buitenland, toegespitst op de recente verkiezingscampagnes in de Verenigde Staten (de neergang en wederopstanding van Clinton), Duitsland (de gerichtheid op de 'persoonlijkheden') en België (de verzuilde en verpolitiekte staatsstructuur en het 'dienstbetoon' en de dubbelrollen van politici), het vraagstuk van de dominante rol van nationale politici in de politieke communicatie rondom de Provinciale Statenverkiezingen, en de kwestie van overheidssubsidiëring van politieke partijen.

De thema's 'politieke communicatie' en 'politieke marketing' vormen een goede aanvulling op de thema's 'politieke betrokkenheid' en 'politieke participatie' van de burger en verdienen naast deze thema's een prominente plaats binnen het ruimere thema 'de relaties tussen kiezers en gekozenen', dat deel uitmaakt van zowel de kerndoelen voor de basisvorming als van de eindtermen in het voorgestelde examenprogramma geschiedenis en staatsinrichting in de profielen Economie en maatschappij en Cultuur en maatschappij in de nieuwe tweede fase van het voortgezet onderwijs.

Een verhelderend boek! Warm aanbevolen zowel voor de schoolbibliotheek als voor de lessen staatsinrichting.

Jan Brouwer

NASLAGWERK

Liek Mulder, Jurgen van Dijk en Astrid Verheusen, *Historische Gids van de 20e eeuw* (Van Walraven, Apeldoorn, 1996) 516 blz., prijs f49,00.

Deze gids geeft in alfabetische volgorde een overzicht van mensen, stromingen en begrippen uit de twintigste eeuw. Een naslagwerk dus, dat kan worden gebruikt door bijvoorbeeld docenten en leerlingen. Op de achterflap wordt het boek aangeprezen als 'een zeer complete algemene geschiedenis van de twintigste eeuw'. Die zin nodigt uit om na te gaan of de gids inderdaad het belangrijkste behandelt.

Wat betreft de internationale beroemdheden zit dat wel goed. Natuurlijk is iedere keuze betwistbaar, maar de belangrijkste mensen staan erin: behalve de onvermijdelijk Gorbatsjovs, Adenauers en Reagans krijgen ook de mindere goden aandacht. Uiteenlopende figuren als Ludwig Erhard, Joseph McCarthy, Ulrike Meinhof, Hubert Humphrey, Jan Masaryk en Juan Perón worden genoemd, maar ook nog steeds actieve politici als Gerry Adams, Edoeard Sjevardenadze en Radovan Karadzic. Redelijk compleet dus. Hetzelfde geldt voor de begrippen: een willekeurige controle laat zien dat onderwerpen als *Navo-dubbelbesluit*, *het Verdrag van Rapallo*, *Denazificatie*, *Grünen* en *De Slag bij de Marne* erin staan. Opvallend actueel zijn termen als *Restore Hope* en *Partnership for Peace*.

Dat wat betreft de internationale politiek. De Nederlandse politiek ontbreekt helaas volledig, ook als Nederlanders of Nederlandse gebeurtenissen een internationale betekenis hebben gehad. Joseph Luns, Ruud Lubbers, Sicco Mansholt: ze hebben het samen met vele anderen niet tot de historische gids kunnen schoppen. Duidelijk is dat de samenstellers met opzet de Nederlanders buitenspel hebben gezet, want de zoektocht naar bekende Nederlanders levert niets op. De keuze om *nationale* beroemdheden niet te behandelen is begrijpelijk, want anders zou het boek twee keer zo dik zijn geworden. Maar waarom *internationaal* vermaarde Nederlanders niet genoemd? Bovendien, waarom vermeldt de titel of achterflap niet dat de gids zich beperkt tot de internationale politiek?

Het gaat natuurlijk niet alleen om de kwantiteit maar ook om de kwaliteit. Die is redelijk tot goed. Elke belangrijke persoonlijkheid krijgt een korte biografie, iedere gebeurtenis een korte uitleg en tijdsaanduiding. Onvermijdelijk hebben de teksten soms een wat opsommerig karakter. Maar de auteurs hebben (met succes) hun best gedaan dat zoveel mogelijk te beperken. Daar ligt dan ook de kracht van dit boek: het is geen saai overzichtswerk, maar een levendig en actueel geschreven naslagwerk. Dat de auteurs af en toe blijven steken in woordenboeken-taal (vooral bij meer algemene begrippen als *mensenrechten*, *nationaliseren* en *corporatisme*) valt op omdat het een uitzondering is, niet de regel. Kortom, een aantrekkelijk overzicht van de twintigste eeuw, met als uitgangspunt de internationale politiek.

Ruud Slotboom

DE ENGELSE SAMENLEVING

Julian Barnes, *Brieven uit Londen* (Atlas, Amsterdam 1995/1996) 368 blz., prijs f49,90.

De Britse romanschrijver Julian Barnes (*Flauberts papegaai*, *De geschiedenis van de wereld in 10 1/2 hoofdstukken*) heeft tussen 1990 en 1995 voor de *New Yorker* regelmatig een 'Brief uit Londen' geschreven. Deze brieven behandelen onder andere de politieke geschiedenis van Thatcher tot Major, de terugkeer van de Labourpartij, de ondergang van het koninklijk huis en het lot van Salman Rushdie. Het zijn prachtige stukken tekst die een gedegen overzicht geven van de roerselen in het Verenigd Koninkrijk. Maar er is meer, want onder deze oppervlakte krijgt de lezer inzicht in het hoe en waarom van de Britse samenleving.

De contemporaine geschiedenissen blijken hun wortels te hebben in het verre verleden. Alles in Groot-Brittannië blijft gestoeld op de traditie van het eiland. Maar af en toe gebeuren er dingen in het land die de tradities doen wankelen en dan is Barnes op zijn best. Zelf heeft hij ook zijn wortels in die traditie en terwijl hij zich daar terdege van bewust is, probeert hij er toch voldoende afstand van te nemen om een ander aan de buitenstaanders uit te leggen. Je zou zijn manier van werken bijna mentaliteitsgeschiedenis gaan noemen. Toch moeten deze hoogdravende zinnen de lezers niet afschrikken, want er is veel te lachen bij Barnes. Het is dezelfde humour die ook het werk van John Cleese en Stephen Fry uitademt, een milde ironie die de lezer tegelijkertijd bij het onderwerp betreft en toch laat voelen dat hij een buitenstaander is en altijd zal blijven. Kortom, een fijn boek om 's avonds een hoofdstuk uit te lezen, en tevens een spiegel van de Britse samenleving die meer duidelijk maakt dan alleen maar vijf jaar politieke geschiedenis.

Maar hoe haarscherp Barnes ook weet te analyseren, dat zijn adviezen niet altijd worden opgevolgd moge blijken uit het volgende voorbeeld. Volgens Barnes is er tegenwoordig een stilzwijgende afspraak tussen het Koninklijk Huis en het volk, dat de koninklijke hoogheden als tegenprestatie voor hun voorrechten de indruk geven dat zij lijden. Daarom stelt hij voor dat Diana bij Charles blijft en moeizaam de schouders er onder zet. Sinds 28 augustus weten we dat de betreffende leden van de Koninklijke Familie anders hebben beslist.

Jos Trippenzee

KLEIO KRANT

DIDACTIEK CONFERENTIE Omgevings- geschiedenis

vrijdag 31 januari en
zaterdag 1 februari in
Huize Bergen in Vught

Dit wordt een praktische conferentie met presentaties en workshops over de vele mogelijkheden en de soms lastige organisatie van projecten locale en regionale geschiedenis voor docenten én medewerkers van musea, archieven en bibliotheken. Verder zijn er plenaire presentaties over regionale geschiedenis als wetenschap, de praktijk op scholen en instellingen en - uiteraard - de situatie in het buitenland (Engeland). De conferentie zal worden afgesloten door Kees Slager, auteur van onder andere *Zeeuwse vrouwen* en redacteur van het VPRO-programma OVT.

Workshops

- * beeldvorming van het lokale verleden
- * een kerkhof als werkplaats
- * foto's en kaarten als bron
- * mogelijkheden in regionale musea en archieven
- * werken met leskisten
- * een straat in Delft
- * industrieel verleden (Zwolle)
- * amateurfilm als bron
- * een historische wandeling met presentaties door leerlingen
- * jeugdliteratuur en regionale geschiedenis
- * sporen van de oorlog
- * beoordeling en toetsing van omgevingsprojecten
- * samenwerking met andere vakken

In het novembernummer van KLEIO volgt uitvoeriger informatie.

Kosten: voor VGN-leden f295,-, niet-leden f350,- (prijs inclusief maaltijden, logies en conferentiemap).

Nieuws van de Commissie Cliomatica

Het is maar een kleine commissie, de Commissie Cliomatica, en hij is de laatste weken nog wat kleiner geworden. We hebben afscheid genomen van Albert van der Kaap en van Peter Lückner en zijn vooral Peter erkentelijk voor het vele werk dat hij verzet heeft.

Databaasprogramma's
Peter Lückner was vooral lid geworden omdat hij ruimere bekendheid wilde geven aan een paar specifieke programma's. Jaren geleden, in de mythische jaren van het NIVO, zijn er door een aantal leraren enkele programma's gemaakt als 'watergeuzen' en 'industrialisatie in Oisterwijk' en nog veel meer. Deze programma's waren te gebruiken in het tamelijk afschrikwekkende bestandenprogramma PcfilIII, dat gratis aan de scholen ter beschikking was gesteld door Zoetermeer. Peter heeft deze programma's bewerkt voor het veel toegankelijker programma 'databaas' en hoopte ze via Cliomatica te kunnen verspreiden. Dat leek goed te gaan lukken, maar jammer genoeg kwam men op het idee dit via een commerciële uitgever te gaan proberen. Het was bijna vanzelfsprekend dat dat mislukte en het project liep twee jaar vertraging op. Peter stelt deze programma's gelukkig wel alsnog ter beschikking van de VGN. In een volgend nummer zullen wij er een beschrijving van geven en uitleggen hoe U ze in bezit kunt krijgen.

Vragen voor het CSE

Tijdens de vakantie is een lid van de commissie druk doende geweest vragen te maken voor het examenonderwerp "Nederland 1780-1830". Er zijn nu ruim honderd vijftig vragen klaar die te gebruiken zijn binnen het programma Clotest. Het zijn meerkeuzevragen die door de bank genomen nogal moeilijk

zijn. De meeste vragen zijn geënt op het fameuze *Patriotten en bevrijders* van Simon Schama en gaan vaak wat verder dan de feitelijke stofomschrijving. Ze zijn goed bruikbaar als verrijksstof: de leerling zal vaak min of meer gokken welk antwoord het juiste is en kan daarna controleren of hij goed gekozen heeft.

Wilt u ze in uw bezit krijgen, stort dan f5,- op girorekening 1646371 t.n.v. J. Snijders onder de vermelding van "vragen CSE". Wilt u ook het moederprogramma Clotest erbij bestellen, stort dan f25,- op de rekening van de penningmeester van de VGN (128701 te Den Haag), onder vermelding van de gewenste tenaam stelling. U krijgt er de examenvragen dan gratis bij.

Reflector on line

Nieuwe tijden zijn nooit tegen te houden. Dat heeft de redactie van het bekende onderwijsblad *Reflector* begrepen. Sinds kort is het te vinden op Internet. Het adres is:

<http://www.malmberg.nl/reflector/>

Het is de bedoeling van uitgeverij Malmberg de docent bij te staan binnen de tweede fase. De elektronische versie van *Reflector* zou moeten helpen bij het zelfstandig leren van de scholier in het studiehuis.

In de zeer nabije toekomst zullen de meeste scholen beschikken over lokalen waar het studiehuis georganiseerd wordt en die lokalen zullen redelijkerwijs voorzien moeten zijn van computers die een verbinding met Internet hebben. Op Internet kunnen leerlingen van alles vinden over werkelijk van alles: informatie over Indianen? over lady Di? over de infitadah? over de slag bij Waterloo? over centsprenten? over Bill Clinton? over Augustinus? over hekserij? Het is er.

Maar uitgeverij Malmberg denkt, dat de onoverzichtelijke berg informatie die Internet is, voor de gemiddelde leerling (en docent) moeilijk te behappen zal zijn. Het zal nogal wat tijd en frustratie kosten voor de gewenste informatie tenslotte op het beeldscherm verschijnt. Daarom is

besloten het tijdschrift *Reflector* op Internet te zetten. De gegevens worden steeds aangevuld: ieder artikel wordt voorafgegaan van een korte samenvatting zodat de leerling kan zien of het artikel hem van pas zal komen. Ieder nieuw artikel komt erbij en men is druk doende de laatste vijf jaargangen ook toegankelijk te maken.

Reflector werkt ook als een soort provider: via reflector kun je eindeloos doorschakelen naar belangwekkende sites. En al die sites zijn door de redactie beproefd op kwaliteit.

Pornoplaatjes zullen via *Reflector* niet bekeken kunnen worden en de redactie behoudt zich ook het recht voor andere zaken te weren. Censuur? Tja, maar misschien is die wel praktisch.

Het eerste jaar zal het ronddolen in *Reflector* geheel gratis zijn. Het jaar erna niet meer; het is de bedoeling dat een school een bedrag per leerling stort voor het recht van gebruik. En dan kan een school ook alleen over de meest recente artikelen beschikken, als het abonnement op de gedrukte versie gehandhaafd blijft. Want ook voor de redactie moet er brood op de plank blijven. En het gedrukte blad moet de elektronische versie een beetje financieren.

Reflector is er voorlopig voor geschiedenis en maatschappijleer, maar wellicht dat ook vakken als economie in de toekomst bediend zullen gaan worden. De komende maanden wordt de site uitgetoetst in een project van OMO in Brabant.

O ja, u hebt minimaal Netscape 2.02 nodig om gebruik te kunnen maken van reflector. Netscape 2.0 werkt niet. Ook als u met het internet-programma van Microsoft werkt, zult u toch via Netscape 2.02 moeten werken. Misschien dat reflector on line daar nog een mouw aan weet te passen.

Bulletinboard

De VGN was tot voor enkele maanden vertegenwoordigd op het SLO-board, het bulletinboard van de Stichting Leerplan Ontwikkeling. Om diverse redenen kwam er een einde aan dat board: om in de lucht te blijven diende de VGN

een stevig bedrag op tafel te leggen. Zowel de VGN als de commissie vonden dat bedrag te hoog, waarop we besloten dan zelf maar een bulletinboard op te zetten. Dat was snel gedaan (in de Kleio van vlak voor de vakantie stond het telefoonnummer al) - maar helaas: de sysop, Alfons Mens, constateerde dat na een paar uur draaien de computer die het bulletinboard verzorgde, gehuld was in een rookwolk. Het bulletinboard ging dus de lucht uit. Zodra de computer gerepareerd is, zal het weer de lucht ingaan. Als u uw modem laat bellen met het telefoonnummer 0172-414101, dan kunt u onder meer een aanzienlijke hoeveelheid programma's en spotprenten en wat dies meer zij downloaden. Binnenkort verschijnt Cliomatica natuurlijk ook op Internet.

Geodata

Nogal wat historici vinden het maar vreemd dat er twee groepen zijn binnen het historische computergebeuren, namelijk de Commissie Cliomatica en de stichting Geodata. Wel, we hebben geprobeerd contacten met Geodata te leggen; Geodata, in de persoon van Bert Dijkstra, heeft beloofd de VGN niet in de wielen te zullen rijden en omgekeerd hebben wij dat natuurlijk ook toegezegd, maar veel verder zijn we niet gekomen. Ons inziens is het grootste verschil dat Cliomatica weinig produceert, maar wel gedegen en vakinhoudelijk goed, en Geodata vrij veel. Het ziet er niet naar uit dat beide clubs binnen afzienbare tijd zullen fuseren, maar is dat erg? Op zich is er ruimte genoeg binnen historisch Nederland.

Nieuw bloed

Dat hebben we nodig. De commissie heeft dringend behoefte aan enkele collegae die wat voelen voor computer ondersteund onderwijs. Immers, er valt nog heel veel te doen, meer dan wij nu kunnen behappen. Tenslotte zijn alle commissieleden leraar en de laatste jaren worden leraren redelijk bezig gehouden. Veel tijd die straffeloos aan COO besteed kan worden, is er niet. Voelt u er voor lid te worden van deze commissie, belt u dan even met de secretaris of stuurt u een e-mailtje naar de voorzitter, snijdj@inter.NL.net?

We vergaderen elke maand of om de maand, in principe in Utrecht. Helpt u ons met het opzetten van het COO in de Tweede Fase, bij het integreren van de computer in het Studiehuis, bij het beoordelen van

software, bij het contacten leggen met buitenlandse confraters, bij het aanmaken van vragen, bij ... nou ja, bij honderd en één klusjes.

Jan Snijders
voorzitter Cliomatica
E-mail: snijdj@inter.NL.net
Tel.: 0497 572 972

TWEDE FASE VERVOLG

Aanvullend op de mededeling in het septembernummer van KLEIO over de invoering van de tweede fase en het aantal studielasturen voor geschiedenis en staatsinrichting in de verschillende profielen moet nog opgemerkt worden dat er van augustus 1998 tot augustus 2000 sprake zal zijn van een overgangssituatie. Het verplichte combinatievak van Maatschappijleer en geschiedenis in alle profielen (havo 160 slu's, vwo 200 slu's) wordt dan nog ontwikkeld.

In het havo is gedurende die periode maatschappijleer verplicht voor alle leerlingen (160 slu's). Op het vwo zijn geschiedenis en maatschappijleer verplicht (resp. 80 en 120 slu's).

Wat de inhoud betreft van de voor alle leerlingen verplichte slu's geschiedenis noemt de staatssecretaris een overzicht van de geschiedenis van de 20e eeuw; daarbij *'kan de school zelf kiezen voor een meer chronologische of een meer thematische benadering, of een combinatie van beiden'* (zie ook *Uitleg*, nr.34, 4 september 1996).

Atlantische Onderwijs Conferentie

Marshall-Plan in hedendaags perspectief Vrijdag 7 februari 1997

De Atlantische Onderwijs Commissie organiseert op vrijdag 7 februari haar jaarlijkse conferentie voor docenten aardrijkskunde, geschiedenis en maatschappijleer in het VO. In 1997 is het vijftig jaar geleden dat het Marshall-Plan van start ging; reden om de conferentie hieraan te wijden. Een aantal deskundigen zal het onderwerp vanuit verschillende

hoeken belichten. In december zullen uitnodigingen met een uitgebreide opgave van het programma aan de scholen worden verstuurd.

Plaats: Kleine Zaal, Muziekcentrum Vredenburg, Utrecht
Tijd: 9.30 uur ontvangst met koffie en circa 16.30 uur afsluiting met een receptie, aangeboden door het College van B&W van Utrecht.
Prijs: f35,- (inclusief koffie en lunch).

Voor meer informatie kunt u zich

wenden tot:

Atlantische Commissie
Laan van Meerdervoort 96,
2517 AR Den Haag
Tel. 070-3639495/3645711
Fax 070-3646309.
E-mail: atlantis@bart.nl

Conferenties

Omgaan met grondrechten

en veroordelen

In de maand december organiseert het KPC op verzoek van het Nationaal Comité 4 en 5 mei twee conferenties rond het thema 'Grondrechten en veroordelen'.

Programma

Na een inleiding door dr. J. Brouwer, docent vakdidactiek geschiedenis en staatsinrichting Unilo Nijmegen, proberen we aan de hand van concreet materiaal gezamenlijk de volgende doelen te bereiken:

- * inzicht krijgen in de manier waarop we leerlingen kunnen laten ervaren wat het verband is tussen grondrechten (mensenrechten) en democratie;
 - * daarnaast proberen we greep te krijgen op de manier waarop leerlingen kunnen ervaren dat waarborging van de grondrechten noodzakelijk is in een democratie.
- Deze aspecten worden in een historische context geplaatst. Bronnen en werkmateriaal (voor docent en leerling) worden hierbij aangeboden.

Plaats: 's-Hertogenbosch op woensdag 11 december.
Utrecht op woensdag 18 december
Tijd: van 13.00 tot 16.30 uur.
Kosten: mede door de financiële steun van het Comité 4 en 5 mei bedraagt de deelnemersbijdrage f40,- inclusief materialen.

Voor meer informatie:
Informatiepunt geschiedenis en staatsinrichting van het KPC.
Postbus 482, 5201 AL Den Bosch. Tel. 073-6247247.

'Buitenhof'

In het TV-programma 'Buitenhof' vinden er wekelijks discussies en interviews plaats over allerlei maatschappelijke ontwikkelingen. Het programma wordt afwisselend gepresenteerd door Maartje van Weegen, Peter van Ingen en Paul Witteman.

'Buitenhof' wordt iedere zondagmiddag live uitgezonden vanuit De Plantage in Amsterdam. U bent van harte welkom deze uitzendingen bij te wonen. U wordt dan verzocht om 11.15 uur aanwezig te zijn. Als u komt laat u ons dan van te voren even weten om hoeveel personen het gaat. 'Buitenhof' is op werkdagen bereikbaar van 10.00 tot 12.00 uur en van 14.00 tot 16.00 uur op tel. 035-6711575.

Stichting Februari 1941

Subsidieregeling museumbezoek

Net als vorig jaar is het mogelijk een subsidie aan te vragen voor het bezoeken in klassikaal verband van oorlogs- en verzetsmuseums. De financiële bijdrage van de Stichting Februari 1941, die in het cursusjaar 1996/1997 eenmaal door een instelling voor voortgezet onderwijs kan worden aangevraagd, bestaat uit een vergoeding van de kosten voor het huren van een autobus naar een van de musea, voorzover deze kosten de f100,- te boven gaan. De vergoeding bedraagt maximaal f500,- per bus. Per school kunnen twee bussen

gesubsidieerd worden, met daarin minimaal 40 leerlingen per bus. De subsidie moet aangevraagd worden vóór het museumbezoek! U kunt dat doen bij de Stichting Februari 1941, p/a Bartoklaan 106, 2102 ZH Heemstede, tel. 023-5288224. Bijsluiting van een aan uw school geadresseerde enveloppe wordt zeer op prijs gesteld. Ook voor nadere inlichtingen kunt u hier terecht.

De subsidie kan worden aangevraagd voor een bezoek aan: Verzetsmuseum Amsterdam (020-6449797), Zuidhollands Verzetsmuseum (0182-520385), Verzetsmuseum Friesland (058-2133335), Nationaal Oorlogs- en Verzetsmuseum Overloon (0478-641250), Herinneringscentrum Kamp Westerbork 0593-592600), Bevrijdingsmuseum 1944 Groesbeek (024-3974404), Nationaal Monument Kamp Vught (073-6566764), Museum '40 Bezetting - Bevrijding '45 (010-4848931).

Uitreiking van de Leidse Historische scriptieprijs

18 september j.l.

In het gebouw van de Vakgroep Geschiedenis werden op 18 september j.l. de prijzen uitgereikt voor de beste scripties van vwo-leerlingen uit de twee hoogste klassen. Het was de tweede keer dat dit gebeurde: het opgegeven thema was 'De Nederlandse Opstand'.

De prijs werd in 1995 ingesteld om aan te geven welk een belangrijk onderdeel van geschiedenis schrijfvaardigheid is.

'Geschiedenis moet immers niet alleen maar een vak zijn waarbij de leerlingen leuke - of minder leuke - verhalen aanhoren, maar ook stimuleren tot zelfnadenken over het verleden; denken over geschiedenis gaat goed met de pen in de hand of, tegenwoordig, met de hand op het toetsenbord', aldus prof.dr. Mout, voorzitter van de jury, die de prijzen uitreikte.

In haar toespraak verantwoordde zij de keuze van de jury.

De winnaar van de eerste prijs (f500,- en het boek van Martin Bossenbroek, *Holland op zijn breedst. Indië en Zuid-Afrika in de*

Nederlandse cultuur omstreeks 1900) was Bob Swinkels, van de Stedelijke SG Graaf Engelbrecht te Breda. Zijn scriptie over de mislukte vredesbesprekingen te Breda in 1575 was voorgedragen door zijn geschiedenisdocent de heer Brand. Hij heeft de vredesonderhandelingen bekeken vanuit lokaal perspectief, aldus het juryrapport, en ze ook geplaatst in het grotere geheel van de opstand, met name de periode 1572-1576. Het resultaat werd zeer geprezen.

De tweede prijs was voor Hans de Bruin, leerling van Damstede in Amsterdam. Zijn scriptie '1600 Slag bij Nieuwpoort' was ingezonden door de heer Leijten. Hans behandelde vooral de militaire kant van de zaak, aan de hand van gedeeltelijk zeer oude handboeken als Blok, Groen van Prinsterer en Blokdijk. Gevraagd waar hij die vandaan had, bleek dat ze uit de familie kwamen. Volgens de opdracht van zijn leraar had Hans van alle boeken aangegeven wat hij eraan had gehad. De Rek kreeg van hem de eretitel 'leukste geschiedenisboek'.

De derde prijs ging naar Sjoerd Bijker, leerling van de Schoter SG te Haarlem. Zijn scriptie 'Godsdienstvrijheid in Haarlem' was opgestuurd door mevrouw Metz. Hij had alle religieuze groeperingen een voor een bekeken en ontdekte de Haarlemse 'religievrede' van circa 1580.

Tijdens de borrel voor prijswinnaars, ouders, familie en vrienden en docenten werd gezellig nagepraat. Kleio was toch wel nieuwsgierig of deze goede scriptieschrijvers nu nog iets met geschiedenis deden. Sjoerd wel, hij zit nu nog in A6, maar is van plan na zijn eindexamen geschiedenis te gaan studeren. Bob doet bestuurskunde in Leiden. En Hans, met zijn militaire belangstelling? Nou, die kwam in vol ornaat binnen - hij zit nu bij de Koninklijke Marine.

De Amerikaanse presidentsverkiezingen

Voor het derde jaar in successie stelt de Vakgroep Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Leiden leerlingen in de twee hoogste klassen van het vwo in de gelegenheid mee te dingen naar de 'Leidse historische scriptieprijs'.

De prijs, ad f500, wordt uitgelooft voor de beste geschiedeniscriptie van het komende schooljaar 1996-1997. Een jury bestaande uit prof.dr. A. Lammers, prof.dr. M.E.H.N. Mout, dr. E.F. van de Bilt en dr. G.C. Quispel zal de inzendingen beoordelen en de winnaar aanwijzen. Tijdens de prijsuitreiking zal de jury haar oordeel toelichten en de beste

inzendingen becommentariëren.

Als thema is dit jaar gekozen voor 'de Amerikaanse presidentsverkiezingen'. Na de 'Balkanconflicten in de 19de en de 20ste eeuw' van het eerste jaar en 'de Nederlandse Opstand' van vorig jaar, leek het weer tijd voor een buitenlands, op de actualiteit inhakend, onderwerp. Als docenten geschiedenis wordt u uitgenodigd deze prijs onder de aandacht te brengen van begaafde en gemotiveerde leerlingen in de vijfde en de zesde klas van het vwo. Ook wordt uw medewerking gevraagd bij het voorselecteren en het insturen van de scripties. Het is nadrukkelijk niet de bedoeling dat de leerlingen zelf hun scripties inzenden. Indien u geïnteresseerd bent, kunt u meer uitgebreide informatie aanvragen bij het studiecoördinaat van de Vakgroep Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Leiden (zie onderstaand adres). U krijgt dan direct een nadere toelichting, alsmede literatuurverwijzingen en de beoordelingscriteria toegezonden.

De scripties dienen vervolgens **vóór 15 juni 1997** te worden ingestuurd. Na een eerste selectie van de inzendingen volgt dan de uitslag eind augustus. De officiële prijsuitreiking vindt plaats in september 1997. De (drie à vijf) beste inzenders zullen samen met hun begeleidende docenten worden uitgenodigd deze prijsuitreiking bij te wonen. Voor deze prijswinnaars zijn er eervolle vermeldingen en boeken, geschreven en gesignd door leden van de jury. De winnaar ontvangt bovendien het geldbedrag en een oorkonde.

Studiecoördinaat van de Vakgroep Geschiedenis, RU Leiden, Postbus 9515, 2300 RA Leiden. Tel. 071 - 527 2661.

VGTE

Interdisciplinair congres over generaties

De Vereniging voor de Geschiedenis van de Twintigste Eeuw organiseert op 6 december a.s. een congres over 'generaties'. Dit begrip is van oorsprong vooral ontwikkeld vanuit sociologische hoek. Na WOII hebben ook historici met het generatiethema gewerkt. Ook op het gebied van kunst en literatuur biedt een bestudering van fenomenen vanuit generatietermen vaak meer helderheid: bijvoorbeeld bij de 'Jugendstil' en de 'Beat

Generation'.

Op het congres worden in de ochtend historische en sociologische aspecten behandeld. 's middags komt de kunst aan bod.

Plaats

Het PC Hooftuis (Letterengebouw) van de Universiteit van Amsterdam, Spuistraat 134, Zaal 105.

Programma

10.00 uur: Zaal open, gelegenheid om koffie te drinken.
10.30 uur: Opening van het congres door de voorzitter van de VGTE, prof.dr. Hans Blom (RIOD).
10.40 uur: Lezing door prof.dr. Henk Becker (UU), 'Onderzoek naar generaties vroeger en nu'.
11.15 uur: Lezing door prof.dr. Christien Brinkgreve (UU), 'Spanningen tussen generaties. Over sociale erfenissen'.
11.45 uur: Lezing door drs. Anneke Ribberink (VU), 'Man Vrouw Maatschappij (MVM) als avant-garde. De relatie tussen de Stille Generatie (1930-1945) en de tweede feministische golf'.
12.15 uur: Discussie onder leiding van dagvoorzitter prof.dr. Hans Righart (UU).
Hierna lunchpauze en uitreiking van de Jan Romein-scriptieprijs voor de beste historische doctoraalscriptie.
14.30 uur: Lezing 'Jong zijn, vrij zijn, 'wij' zijn: generaties in hun pophistorische dynamiek door drs. Lutgard Mutsaers (UU).
15.00 uur: Dr. Cor Wagenaar over 'Angry not so young men', een generatie architecten in haar stormloop tegen het establishment in de jaren zestig en zeventig.
15.30 uur: Dr. W. Smulders en dr. F. Ruiter (UU), 'Generatie als verklaring van literaire verandering'.
De dag wordt afgesloten met een discussie en een borrel.

U kunt zich inschrijven voor het congres door f50,- (f35,- zonder lunch) over te maken op postgiro 5931729 ten name van VGTE te Groningen o.v.v. 'Generaties'. De prijs is inclusief koffie, thee en eventueel dus de lunch; tevens ontvangen de deelnemers/deelneemsters de congresmap.

Voor meer informatie:

Anneke Ribberink
VU, Vakgroep Geschiedenis,
De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam.
Tel. 020-4446384 of 071-5619254;
fax 020-4446500;
E-mail Ribberin@jet.let.vu.nl

Advertentie

EN DE BRANTAS STROOMT

door W.M. Schreuel

ENIK en NIMEF

De geschiedenis van een koffiebranderij en een blikfabriek

Tijdvak 1876 - 1940

Planter 1890 - 1901

Fabrikant 1901 - 1940

In de crisistijd van de koffiecultuur stichtte de planter L. Schol de Eerste Nederlandsch Indische Koffiebranderij. Daar kwam de blikfabriek NV Nederlandsch Indische Metaalwaren en Emballagefabrieken uit voort. In Bandoeng en Batavia kwamen dochterfabrieken, die in 1972 alle drie nog draaiden.

Nu bestaat alleen de fabriek in Bandoeng nog, maar onder een andere naam en in het bezit van een nieuwe eigenaar.

Omvang 80 pag. met kleurenomslag van de brug over de Brantas. Formaat 17x24 cm. Prijs f28,50 excl. verzendkosten. Geïllustreerd met 30 foto's en een kaart van de gemeente Malang. ISBN 90-9004147-8

Verkrijgbaar via de boekhandel.

De Eerste Kamer der Staten-Generaal

De Stafafdeling Voorlichting en Externe Betrekkingen van de Eerste Kamer der Staten-Generaal heeft in samenwerking met het Parlementair Documentatiecentrum van de Rijksuniversiteit

Leiden een boekje uitgegeven voor leerlingen van de basisvorming, waarin de werkzaamheden van de Eerste Kamer en de geschiedenis ervan uit de doeken wordt gedaan. Het is een heel toegankelijke en rijk geïllustreerde folder geworden. Vragen als 'Waarom twee kamers?', 'Wat moeten Eerste Kamerleden met wetsvoorstellen?', 'Wat voor mensen zijn de senatoren, hoe wordt je gekozen, wat houdt het werk in?', worden duidelijk beantwoord. Heel leuk is de uitgebreide dagindeling van een Eerste Kamerlid.

Als de folder is doorgewerkt kunnen de leerlingen deelnemen aan een scholieren-quiz. Ieder kwartaal wordt uit de goede inzendingen een naam getrokken.

De Eerste Kamer staat veel minder in de belangstelling in onderwijs en samenleving dan de Tweede. Met deze folder lost u heel wat onwetendheid op. Exemplaren zijn gratis aan te vragen bij de Afdeling Voorlichting en externe Betrekkingen, Postbus 20017, 2500 EA Den Haag. Tel. 070-3624571, fax 070-3653868.

Fibula

Lust en Leven

De NJBG, de Nederlandse Jeugdbond voor Geschiedenis, heeft een themanummer uitgebracht van haar tijdschrift *Fibula* over seks. Het bevat artikelen over seksualiteit en erotiek in het Oude Griekenland (Andrea Verdonk), de geschiedenis van de anti-conceptie (Dirk Damsma), over het wel en wee van homoseksuele mannen in de 17e en 18e eeuw (D.J. Noördam) en over prostitutie in 19e-eeuws Nederland (Miebeth de Horn).

Verder is een artikeltje gewijd aan het seksmuseum op het Damrak in Amsterdam, dat - inderdaad ja - eigenlijk iedereen van buiten wel kent van vlug er langs lopen en dan doorlopen. Verder bevat het nummer informatie over tentoonstellingen en boekbesprekingen.

Fibula verschijnt vier keer per jaar, een abonnement kost f30,-, dit losse nummer (37e jaargang 1996, nummer 3) f8,-.

Voor losse nummers en informatie over de NJBG: Bureau NJBG, Prins Willem Alexanderhof 5, 2595 BE Den Haag. Tel. 070-3476598.

Traditie

Themanummer over het huwelijk

Nummer 3 van de tweede jaargang van *Traditie*, het blad van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, is helemaal gewijd aan 'het huwelijk'. Met artikelen over 'het moderne huwelijk', een mix van traditionele elementen en een eigenwijze eigen inbreng, aldus de auteur Martin Jansen, en over het kerkelijk huwelijk anno 1996 wordt ingegaan op de hedendaagse praktijk bij veel 'autochtone' Nederlanders. Verder komen aan bod de man-vrouw verhoudingen in de Surinaamse bush, trouwen op zijn Armeens - met een grote inbreng van de hele familie - in dit geval in Almelo, de jaarlijkse boerenbruiloft van Joure en de Molukse huwelijksstradities.

Zoals gebruikelijk is ook dit nummer van *Traditie* weer schitterend geïllustreerd. Het is los verkrijgbaar in de boekhandel voor f7,95. En wilt u over de Nederlandse gebruiken in het verleden en nu helemaal het naadje van de kous weten, nog verkrijgbaar is *Bruidssuikers en Wittebroodsweken. Gebruiken rond het huwelijk* door Ineke Strouken (Kosmos, Utrecht 1993).

U kunt dat bestellen door f14.90 en f2.80 verzendkosten over te maken op gironummer 810806 t.n.v. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur in Utrecht o.v.v. 'Bruidssuikers'.

Voor meer informatie en opgave van een abonnement: Nederlands Centrum voor Volkscultuur, Lucasbolwerk 11, 3512 EH Utrecht. Tel. 030-2319997, fax 030-2334047.

Traditie verschijnt vier keer per jaar, een abonnement kost f30,-.

Museum Catharijne Convent

Het Utrechts Psalter Middeleeuwse meesterwerken rond een beroemd handschrift

Nog tot en met 17 november is in Utrecht een tentoonstelling te zien rond het Utrechts Psalter, een handschrift omstreeks 830 vervaardigd in de abdij van Hautvilliers bij Reims. Het is in het bezit van de Universiteitsbibliotheek en is vrijwel nooit te zien. Het bevat 150 psalmen, die allemaal geïllustreerd zijn. In de 11e en 12e eeuw vormde het psalter, dat toen in Canterbury terecht was gekomen, een bron van inspiratie voor Engelse kunstenaars en werd het enkele malen gekopieerd. Zo'n kopie is gewoonlijk te zien in de boekenzaal van het British Museum in Londen. Behalve het psalter zijn ook een aantal andere handschriften tentoongesteld.

Bij de tentoonstelling hoort een Engelstalige catalogus (f69.90) en het hele psalter staat op CD-Rom. Op de zondagen in oktober en begin november worden lezingen gehouden rondom het Utrechts Psalter. In verband met de late verschijning van dit nummer van KLEIO heeft het nog slechts zin de laatste twee lezingen te noemen:

op 27 oktober spreekt prof.dr. Maaike de Jong over Karolingische vorsten en hun kloosters, op 3 november gaat dr. Marco Mostert in op de schriftcultuur in de 9e eeuw. Aanvang 14.00 uur in het Auditorium van het Catharijne-convent, prijs f15,- inclusief entree tot het museum - bel om te reserveren 030-2313835.

Op 6 en 7 november geven de auteurs van de catalogus een aantal lezingen in de senaatszaal van het Academieggebouw van de Utrechtse Universiteit op het Domplein, 's avonds vanaf 8 uur. De toegang is gratis. Voor informatie en eventueel reserveren: Studium Generale, tel. 030-2532436.

Pslam 127. Tekening: Koning en koningin aan tafel. Buiten de muur het werk dat de drank en de spijsen voortbracht.

Ingezonden brief

Met betrekking tot het artikel over Internet in Kleio 6, augustus 1996.

In mijn verhaal wilde ik enerzijds het verschijnsel 'hypertext' uitleggen en anderzijds aangeven hoeveel waardevolle bronnen er voor historici reeds op Internet aanwezig zijn. Het was ook mijn bedoeling de lezer nieuwsgierig te maken naar de elektronische versie. Door de onderstreping weg te laten is echter meteen de bodem uit het verhaal gevallen. De lezer moet nu immers maar zelf uitvinden wat er elektronisch beschikbaar is. Daarnaast had ik mijn verhaal een ondertitel naar een regel van Whitman meegegeven. Mijn formulering luidde: 'Op de wijs van: Roaming in thought over the universe'. Dat leek me om allerlei redenen een goede ondertitel. In het verhaal trof ik echter tot mijn zeer grote schrik voor de woorden 'Op de wijs van ...' de toevoeging 'Ideetje' aan. Er staat nu dus te lezen 'Ideetje op de wijs van: Roaming in thought over the universe'. De tekst 'Ideetje van ...' maakt op mij een tamelijk krankzinnige indruk. Erger is dat mijn naam eronder staat (voor Walt Whitman is het minder erg, want die is al door en bovendien beroemd). Tenslotte heb ik een aantal illustraties meegestuurd die pasten bij het verhaal. Het plaatje van het Teylers Museum past helemaal niet bij het verhaal. Kortom: ik ben diep ongelukkig met de afgedrukte versie en ik wil de lezers van KLEIO dat graag laten weten.

Reinard Maarleveld

KLEIO WINKEL

GEZOCHT

Dr. M.O. Albers, *Beknopt Leerboek der Geschiedenis*. Er zijn destijds drie delen geweest, ieder met een samenvatting. De methode is circa 1935 uitgegeven door Tjeenk Willink in Zwolle. Wie wil deze boeken van de hand doen? Bel of schrijf naar KLEIO, Omloop West 9, 3402 XM IJsselstein. Tel 030-6883576/Fax 030-6888459.

WIE WIL

Complete jaargangen KLEIO, 1969-1996. Deze zijn tegen elk aannemelijk bod te koop. Bel 0313-414239.

Computer-conferenties over de moderne geschiedenis

Internationaal project over de middeleeuwse stad

Voor de komende herfst zijn verschillende scholen uit Europa uitgenodigd om deel te nemen aan een 'conferentie per computer' over onderwerpen uit de moderne geschiedenis.

In voorgaande jaren, hebben leerlingen van 16 tot 18 jaar oud al meegedaan aan dit soort computerconferenties. Gebruik makend van E-mail, stuurden zij hun bijdragen aan de discussie in het Engels, Frans of Duits als het ware 'Europa in'. Zo zijn er tussen verschillende Europese scholen discussies gevoerd over het ontstaan van de Eerste Wereldoorlog, de Russische revolutie en de periode Stalin, de Republiek van Weimar, de kenmerken van het Nationaal Socialisme, Amerikaanse Oorlogspolitiek ten aanzien van Japan, de Koude Oorlog en over de Verenigde Naties.

Aan het hoofd van iedere discussie staat een historicus die via internet reageert op de bijdragen van de leerlingen. Deze deskundige geeft advies voor verder onderzoek en zal, bij voorbeeld, ook proberen leerlingen van een andere nationaliteit uit te dagen om te reageren.

Door op internationaal niveau discussies te voeren over historische onderwerpen zullen bij vele leerlingen de ogen worden geopend voor verschillende meningen en gevoelens over onderwerpen die in eerste instantie voor iedereen hetzelfde leken. De ervaring opgedaan door middel van de computer-conferentie zal wellicht bijdragen aan het begrip van die bestaande verschillen.

De eerstvolgende discussie zal naar alle waarschijnlijkheid plaats vinden van november 1996 tot juni 1997. Deelnemende scholen hoeven niet gedurende deze hele periode actief mee te doen; in deze zeven maanden kunnen de leerlingen reageren wanneer zij dit willen. De begeleidende docent kan dus kiezen voor deelname wanneer hij een bepaald onderwerp behandelt dat mooi aansluit op de conferentie. De discussie oftewel de conferentie wordt gevoerd op *Campusworld* en de scholen moeten, als ze willen deelnemen, over een abonnement beschikken.

Geïnteresseerde scholen kunnen contact opnemen met:
Dr Roger Austin,
E-mail:
RSP.Austin@ulst.ac.uk

EUROCLIO wil lesmateriaal over de Middeleeuwse stad vanuit een breed Europees perspectief bijeenbrengen. EUROCLIO hoopt dat docenten Geschiedenis uit zoveel mogelijk landen hieraan willen meewerken.

Aan hen wordt gevraagd de onderstaande vragen te beantwoorden en in maximaal 4 bladzijden een beschrijving te geven van een les over dit onderwerp met daarin ook aandacht voor het lesmateriaal, de bronnen (schriftelijk, visueel, audiovisueel, ...), de opdrachten voor de leerlingen, etc. Stuur u alstublieft voor 1 februari 1997, in het Frans of in het Engels, uw antwoorden en uw beschrijving aan:

Paul Vandepitte
Driesstraat 9
B - 8700 België

Vragen

Naam / adres:
Land: Nederland
Associatie: VGN

1. Wat schrijft het curriculum voor in verband met de Middeleeuwse Stad?
2. In welke leerlagen komt dit onderwerp aan de orde? Hoe oud zijn de leerlingen?
3. Hoeveel lesuren (of minuten) worden er aan dit onderwerp besteed?
4. De beschrijving van de les: ... (max 4 blz)

Namens Paul Vandepitte alvast hartelijk bedankt voor uw medewerking. Meer inlichtingen over dit project zijn te verkrijgen bij:

Joke van der Leeuw-Roord
Voorzitter EUROCLIO
Louise Henriëttestraat 16
2595 TH Den Haag
Tel & fax 070-385 36 69
j.vanderleeuw@pobox.ruu.nl

"The Unknown Europe", conferentie in Jurmala bij Riga, Letland, 6 - 12 mei 1996

Wie?

Circa vijftig deelnemers namen deel aan deze conferentie: Letten, Esten, Litouwers, Russen, Zweden, Denen, Britten, een Belg en Nederlanders. Het gemêleerde gezelschap gaat broederlijk met elkaar om. De ene Brit doceert Russisch en de andere blijkt zelfs wat Nederlands te spreken. Een Zweedse blijkt tot 1944 Letse geweest te zijn: als vijfjarig meisje met haar vader, zusje en hoogzwangere moeder met een vissersbootje gevlucht voor de sovjets. Maar de geschiedenis van Igor is ook schrijnend.

Igor spreekt vloeiend Lets, Russisch en Engels. Toch heeft hij geen staatsburgerschap, zoals nog één-en-een-half-miljoen Russen: de helft van de bevolking van Letland en driekwart van Riga. Deze cijfers wisselen steeds, want alleen wanneer je als Rus kunt bewijzen dat je wortels van voor 1939 zijn en je Lets spreekt kun je het staatsburgerschap krijgen. Igor is geboren in de 60-er jaren in Letland uit een Russische familie die van 1920 tot 1945 weer in Rusland woonde. Hij beschikt nog over een oud USSR paspoort dat officieel geen enkele geldigheid bezit. Een afschuwelijke positie. Hoe kan hij immers in Rusland komen? Hoe komt hij aan geld voor een dergelijke reis en voor de verschillende visa? Igor is onder deze statenloze Russen een uitzondering vanwege zijn grote talenten: hij heeft verschillende malen een opdracht voor het ministerie van onderwijs verricht waardoor hij alsnog de benodigde papieren kreeg om de grens te overschrijden. Op deze conferentie blijkt hoe handig het Russisch is als tweede voertaal naast de officiële voertaal Engels.

Laura, een Letse lerares van buiten Riga, vindt het maar niets dat bij haar op school nog steeds twee leraressen Russisch zitten. "Zij moeten ontslagen worden" is haar mening en "er moet Duits voor in de plaats worden gegeven". Zij heeft zelf een half jaar in Duitsland op een boerderij gewerkt, om "het kapitalisme te leren kennen", en daar de taal geleerd. Duits is de enige taal waarmee deze geschiedenislerares met mij, representante van het westen, kan spreken. Wanneer ik na uren naar haar te hebben geluisterd stel dat zij een nationaliste is, is ze verlegen. "Ik?" Zij had zich dit nog niet gerealiseerd en voelt zich trots. Tijdens een busrit was er een aardig voorval. Esten, Letten, Litouwers en Russen zaten opeens blij te zwaaien met bankbiljetten. Ik keek vreemd op, was dit soms vergaand kapitalisme? Nee, nationalisme, realiseerde ik mij. De trots op de eigen geldsoort straalde van hen af. Ik dorst niet zo goed te zwaaien met mijn zonnebloem en bundeltje snippen, want zo'n zonnebloem is het maandsalaris van mijn Letse collega. Haar moeder heeft een akkertje en een koe en krijgt van de overheid nog circa f23,00, onvoldoende voor bijvoorbeeld een bezoek aan de dokter.

Waar?

Mijn vliegtuig was het enige dat op dat moment landde in Riga. Aan een visum komen ging gemakkelijk. Ik werd keurig afgehaald door de organisatrice van de conferentie. Ze verontschuldigde zich voor haar auto: een Lada. Hotel Latvia, duidelijk uit de sovjettijd, domineert het hele stadsbeeld met haar zesentwintig verdiepingen. Het was volop lente en nog licht, en het leek me aardig om een oriënterende stadswandeling te maken, maar dit werd mij ten stelligste ontraden. En de lounge en bar van mijn hotel waren ook al niet zo uitnodigend voor mij: dames beschikbaar. Ik moest dus wel vroeg gaan slapen.

Riga: vervallen Jugendstil. Maandagochtend ga ik alleen Riga in. Het stormt en is koud. De straat is leeg en stil, weinig auto's, weinig voetgangers, geen fietsers. Mijn hotel staat even buiten de oude stad, en grenst aan enkele straten die beroemd zijn vanwege de vele Jugendstil architectuur: Elisabethstraat en Albertstraat. Zodra ik van een hoofdstraat een zijstraat in wandel, slaat het verval mij tegemoet. Het kasseien wegdek heeft decimeters diepe gaten, stoepen liggen her en der opengebroken zonder dat er aan gewerkt wordt, volledig doorgeroeste metalen platen dekten ooit de toegang naar kelders af. Huizen, waar tientallen jaren niets meer aan is opgeknapt, laat staan een verfje is opgebracht. Grauw, kleurloos, uitgeleefd. Enkele mannen staan met gekromde ruggen, afgeleefd, kleurloos. Dat deze huizen nog bewoond worden zie je alleen doordat er af en toe iemand een portaal inloopt met een tasje met wat boodschappen. Geen dezer gevels is de afgelopen zesenvijftig jaar onderhouden. Toch moet dit ooit een van de kleurrijkste straten van Riga, zelfs Europa zijn geweest. Het ene pand na het andere met schitterend gebeeldhouwde portieken, raampartijen, balkons en topgevels. Vele Medusa's tooien de gevels. Beamen zij het lot van deze vergane glorie? Blauw is veel gebruikt op de witte grondtoon van de gevels. De blauwe lucht met witte wolken vormt een contrast. Riga is door de VN benoemd tot stad van de Jugendstil, maar wat valt nog te redden? En dan, de hoek omgaand, kom ik bij een schitterend gerestaureerd pand, ontworpen door Eisenstein (de vader van de beroemde filmmaker). Het is mogelijk. Dit maakt triest en kwaad. Zoals er met de stad is omgegaan zo zijn ook de Letten behandeld. Eigenlijk is de hele stad bezaaid met prachtige Jugendstil gebouwen. Bij de VVV werd benadrukt dat het onmogelijk zou zijn dit alles overzichtelijk in kaart te brengen. Er bestaat echter een plattegrond met een beschrijving van al deze panden, maar in de boekhandels of bij de VVV was deze helaas niet te verkrijgen. Nog een staaltje van het sovjet-denken.

De armoede. Ik liep naar de centrale markthallen van Riga. Vijf enorme bakstenen hallen: voor groenten, vlees, vis, eieren en kaas en fruit. Gigantisch, en tevens getuige en getuigend van een immense armoede. In de hallen staan de uitverkoren verkopers en -sters. Bij tientallen verdringen zij zich achter de toonbanken om klanten te kunnen helpen. Er wordt echter niet veel gekocht. Hoe lang zullen zij nog werk hebben? De markt gaat buiten de hallen verder. Een vrouwtje met twee paar gebreide sokken, een vrouwtje met vijf panties, één met twee nachthemden, één met drie bosjes van vijf narcissen, een vrouwtje met een van draad gebogen bloemenhangertje en niet te vergeten de verkoop van plastic tasjes, van overal ter wereld hier voor één of twee centen. Ik voel me hier absoluut niet op m'n plaats, een voyeur van andermans ellende. Het aanbod is enorm, de vraag beperkt. Wat in rui-

me mate verkocht wordt is dikke stukken wit spek, die in kleine witte broodjes gaan. Hoewel ik van mening ben dat je de cultuur van een land pas goed leert kennen door kennis te maken met haar eet- en drink gewoonten noodt niets mij hier tot een hapje of drankje, alles oogt onsmakelijk en grauw. Na omzwervingen kom ik bij een twintiger-jaren warenhuis, waarvan het mij een raadsel lijkt waarom de glazen dakrand nog niet naar beneden is gekomen. Wel enige kijkers maar amper kopers. De prijzen liegen er niet om. Terug in de oude stad eindelijk koffie gaan drinken, die had de smaak van ontsmettingsmiddelen. De soep van zuurkool, prei of bieten werd koud geserveerd maar wel voorzien van zure room en hartige gevulde broodjes. Het leidingwater is "uiteraard" niet drinkbaar.

De lokatie van de conferentie in Jurmala was mooi. Nog geen 25 km ten westen van Riga aan de kust van de Baltische Zee ligt een landtong van tientallen kilometers, afgesneden door een rivier. Die landtong was al in de 19e eeuw in gebruik als vakantie-cq kuuroord en is bezaaid met houten villa's van allerlei kleuren. Hoewel de straatnamen tweetalig waren weergegeven heeft men vanaf 1991 driftig gepoogd de Russische aanduiding weg te verven. De staat waarin deze villa's nu (1996) verkeren is ellendig. Het hotel Rigas Līcis is in de 60-er jaren speciaal gebouwd voor de Moskou partijtop. Het bevat een zwembad en alle andere voorzieningen om het tot een kuuroord te maken, echter de conferentie liet daar helaas geen tijd voor, afgezien van 's ochtends om acht uur gaan zwemmen, wat het ontbijt in tijdnood bracht, daar alles met trolley's persoonlijk geserveerd werd. De bediening in het hotel is uitermate vriendelijk, maar afwijken van het programma is nog steeds ongewoon. Het typisch Letse ontbijt bestaat uit dubbelgevouwen pannekoekjes, waarin een soort hüttenkäse met een beetje suiker, en daarover heen zure room of soms wat jam. Zure room kan overal bij en door. Er is zwarte thee, die aangevuld moet worden met water, al is koffie gebruikelijker. De uitrusting van de kamer is perfect: inclusief russisch gebloemd glaswerk en samovar. Het uitzicht over de Baltische zee vanuit mijn kamer is fantastisch. Het licht is zo fraai, zo noordelijk.

Wat?

- * Relaties Letland en West-Europa in architectuur/cultuur-historisch perspectief.
- * Het geschiedenisonderwijs in de Baltische Staten en de veranderingen die de afgelopen vijf jaar hebben plaatsgevonden of plaatsvinden.
- * Geschiedenisboeken en de moeilijkheden voordat deze gepubliceerd kunnen worden.
- * Uitwisseling N.W.-Europese ervaringen. Uitstalling van methoden.
- * Geschiedenisonderwijs in Letland, Litouwen en Estland. Waarin komt het geschiedenisonderwijs in de Baltische Staten overeen en waarin verschilt het onderling?
- * Curricula van het geschiedenisonderwijs in de Baltische Staten.
- * Presentatie van het Baltische geschiedenisboek.
- * Doelen, taken en problemen van geschiedenislerarenorganisaties.

Verder maakten we een excursie door het oude Riga en bezochten we een aantal musea en de faculteit van geschiedenis. In kleinere groepen bezochten we een school, voor mij het hoogtepunt: Rundale. Het bezoek aan de school was zo gepland dat de grote pauze net begon, het bijwonen van een les was er niet bij. De leerling die ons rondleidde was een modelleerling, net als in de sovjettijd. Een bezoek aan het Openluchtmuseum Cesis en

een archeologische reconstructie te Araišs sloot de conferentie af. Daar vond een soort evaluatie plaats, dankbetuigingen en een barbecue, waarbij elke nationaliteit zijn/haar nationale liederen ten gehore bracht. De Letten blonken hier echter wel in uit.

Het grootste probleem voor het Letse onderwijs is het plotseling wegvallen van de Sovjet-structuur met voorgeschreven plannen voor boeken, leerplannen, uren, salarissen, onderwerpen enz. Ook van leerlingen, leraren en schoolleiding werd geen eigen initiatief of verantwoordelijkheid verwacht. Er zijn momenteel nog zeer veel Russische scholen. Hoe zit het met al diegenen die lid waren van de communistische partij? Een vraag die tijdens het officiële deel van de conferentie omzeild werd en dus nog niet beantwoord is. Tja, als je iets wilde moest je wel lid zijn van de partij. Alle leraren waren lid. Er wordt nu wraak genomen op de Russen vanwege hun vermeende superioriteit: als inwoners van het Sovjetrijk waren zij iemand, net als de Britten tijdens het imperialisme.

Een tweede probleem is de Letse geschiedenis: wat onderwijs je ervan? Tot 1991 was onderwijs in de Letse geschiedenis verboden en nu zijn Letse geschiedenis en taal officieel verplicht. Er wordt nu geworsteld met die Letse geschiedenis. Die is kort, namelijk vanaf 1917 en bevat een akelige dictatuur in de 30-er jaren. Vervolgens werd Letland bezet door de sovjets van 1940-1941, toen door de nazi's van 1941-1944 en vervolgens weer door de sovjets van 1944-1991. Hoewel de Russen op 8 mei 's avonds "dag van de overwinning", een grote nationale russische feestdag vierden, met veel wodka, deden de Letten hier niet aan mee.

Een derde probleem is: geld. Er is voor elke leerling f 2,50 per jaar beschikbaar. Hoe moet het met eventuele nieuwe boeken? In Letland zijn ze voorname-lijk in de maak. De markt is uiterst klein (anderhalf miljoen Letten, waarvan circa 350.000 leerplichtig tot 15 jaar, de exacte cijfers zitten nog in de computer). Leraren moeten het doen of met de oude Sovjet-Unie methoden of zelf iets ontwikkelen. En wie beschikt over een computer of zelfs een typemachine? Ik heb een kopieermachine gezien, maar betwijfel of elke school er een bezit. Het schoolbord en krijtje overheersen. De gewone didactische vorm is: vertellende, uitleggende leraar en luisterende en aantekeningen makende leerlingen.

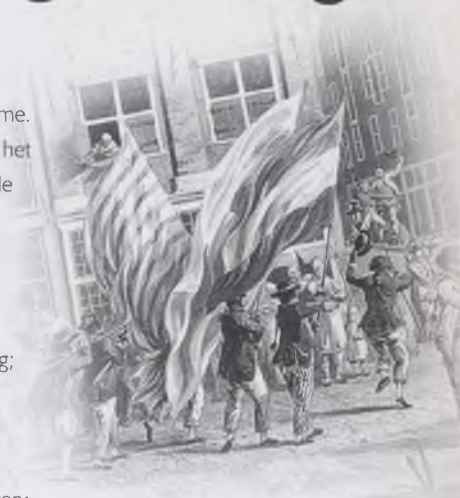
Letland behoort wat betreft haar cultuur, architectuur en kunst (dus gezien in een algemeen historisch kader) bij de Europese beschaving, met name die van West-Europa en zeker niet bij Oost-Europa. Op overtuigende wijze werd dit de eerste dag met dia's aangetoond door de Minister van Cultuur, Onderwijs en Wetenschappen, tevens historicus. Kunnen de Letten nu hun eigen boontjes doppen, of willen ze het liefst zo gauw mogelijk lid worden van de Europese Unie? Hierover verschillen de meningen uiteraard sterk.

Het is fantastisch dat mijn schoolleiding en Euroclio dit contact mogelijk maakten. Ook voor onze Baltische collega's zijn deze contacten van groot belang.

Ellen Marrenga

Uw leerling kan binnenkort de vlag uithangen

Als u ze tenminste laat voorbereiden op het geschiedenisexamen met de examenkaternen van Thieme. In de twee katernen, gedifferentieerd naar niveau, staat het onderwerp 'Nederland 1780-1830' centraal: een periode van natievorming en patriottisme.

De beide examenkaternen hebben een:

- heldere opbouw en gestructureerde hoofdstukindeling;
- groot aantal opdrachten, waaronder verkennings- en samenvattingsopdrachten;
- afwisseling van tekst en (beeld)bronnen;
- goede mogelijkheid tot zelfwerkzaamheid van leerlingen;
- opvallend kleurgebruik en fraaie, opdrachtgebonden illustraties;
- uitgebreid servicepakket voor docenten.

Voor havo/vwo:

Eenheid in tweevoud. Nederland 1780-1830.

Eindexamenkatern Geschiedenis en Staatsinrichting havo/vwo
1997-1998 + servicepakket.

Voor vbo/mavo:

Het ontstaan van het moderne Nederland (ca. 1780-1830).

Eindexamentraining op niveau C/D - Geschiedenis
1997-1998 + servicepakket.

Vraag nu een beoordelingsexemplaar aan of bel voor meer informatie
de docentenlijn 0575-594880.

Thieme